

**BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAJCAN
CUMHURİYETİNİN TOPRAK BÜTÜNLÜĞÜ VE
SINIR SORUNLARI**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI**

Kutay SEFERCİK

**Tez Danışman
Prof. Dr. Khaladdin İBRAHİMLİ**

**BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAJCAN CUMHURİYETİNİN TOPRAK
BÜTÜNLÜĞÜ VE SINIR SORUNLARI**

Kutay SEFERCİK

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Khaladdin İBRAHİMLİ**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Kasım 2022**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYSASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
KISALTMALAR	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	11
ARAŞTIRMA PROBLEMİ VE HİPOTEZLERİ	12
ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI/GÜÇLÜKLER.....	13
GİRİŞ	14
1. AZERBAJYAN CUMHURİYETİNİN TOPRAK BÜTÜNLÜĞÜ VE DEVLET SINIRLARININ HUKUKİ TEMELLERİ.....	19
1.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Tarihsel Gelişimi.....	19
1.2. Azerbaycan'ın Bağımsızlığa Kavuşması ve İstiklal Beyannamesi	22
1.3. Azerbaycan Cumhuriyeti ile BM İlişkileri	25
1.4. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sınırlarının Teşkili ve Sınır Güçleri Hakkında Kanun.....	26
1.4.1. 1918-1920 Yılları	26
1.4.2. Sovyet Dönemi.....	29
1.4.3. Bağımsızlık Dönemi Sınır Muhafazası ve Sınır Güçleri Hakkında Kanun	29
2. AZERBAJYAN CUMHURİYETİNİN ARAZİ BÜTÜNLÜĞÜ SORUNU..	36

2.1.	Karabağ Sorunu: Azerbaycan Sınırlarının Zorla Değiştirilme Girişimleri	36
2.2.	Azerbaycan'ın Toprak Bütünlüğü Uğrunda Verdiği Savaşlar	40
2.3.	Hazar Denizinin Hukuki Statüsü Sorunu.....	43
2.3.1.	Genel Olarak	43
2.3.2.	Sovyetler Birliği'nin Dağılına Kadar Hazar Denizi.....	45
2.3.3.	Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Hazar Denizi ve Bugünkü Statüsü	48
3.	AZERBAYCAN CUMHURİYETİNİN SINIR SORUNLARI.....	53
3.1.	Azerbaycan-Rusya Sınırlarının Delimitasyon ve Demarkasyonu.....	53
3.2.	Azerbaycan-Ermenistan Arasında Sınır Sorunları.....	54
3.3.	Azerbaycan-Gürcistan Arasında Keşikçidağı Sorunu	59
3.4.	Azerbaycan-Ermenistan Arasındaki Sınır Sorunlarının Çözümlemesi Arayışları	63
	SONUÇ	67
	KAYNAKÇA.....	71
	ŞEKİLLER LİSTESİ	78
	ÖZGEÇMİŞ	79

TEZ ONAY SAYSASI

Kutay SEFERCİK tarafından hazırlanan “BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN CUMHURİYETİNİN TOPRAK BÜTÜNLÜĞÜ VE SINIR SORUNLARI“ başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Khaladdin İBRAHİMLİ

.....

Tez Danışmanı: Mersin Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 25/11/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Khaladdin İBRAHİMLİ (MÇÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇKÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserleri her kullanımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Adı Soyadı : Kutay SEFERCİK

İmza :

ÖNSÖZ

Bu çalışmada bana desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, bilgi birikimi ve tecrübeleri ile yoluma ışık tutan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Khaladdin İBRAHİMLİ'ye, tez yazımım sırasında desteklerini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Ali ASKER ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca hep yanımda olan canım aileme de sonsuz şükranlarımı sunarım

Kutay SEFERCİK

ÖZ

Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını ilan edinceye kadar Rusya, İran ve kısmen de Türkiye sınırları arasında varlığını sürdüren bir ülkedir. İlk olarak Azerbaycan sınırları Rusya'nın Transkafkasya Seymi'ni oluşturması sonucunda belirlenmiştir. Bu tarihlerde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dan oluşan Seym daha sonra 26 Mayıs 1918'de Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile dağılmıştır. 28 Mayıs 1918'te ise Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiş, 28 Nisan'da 1920'de Bolşevik Rusya'sının müdahalesi ile bu bağımsızlığa son verilmiştir. Azerbaycan'ın yeniden bağımsız bir ülke oluşu Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle gerçekleşmiştir. Bağımsız bir ülke olan Azerbaycan Cumhuriyeti günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu süreçte hem Rusya Federasyonu hem de onun desteklediği Ermenistan ile ciddi sorunlar yaşamış olsa da son beş yılda göstermiş olduğu kararlılıkla hem kaybettiği topraklarını hem de prestijini yeniden kazanabilmiştir. Ayrıca Rusya ve Gürcistan ile olan sınır sorunlarını büyük ölçüde çözen Azerbaycan 2020 savaşının ardından Ermenistan ile olan sınır sorunlarını da çözmeye yaklaşmıştır.

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve sınır sorunlarını inceleyen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve uluslararası ilişkileri ele alınmıştır; ikinci bölümde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü etkileyen unsurlara değinilmiştir. Hazar Denizi'nin hukuki statüsü de ele bu bölümde alınan bir diğer konu olmuştur. Üçüncü bölümde ise Azerbaycan'ın yaşadığı sınır sorunları incelenmiştir, Azerbaycan'ın Rusya Federasyonu ile olan sınır ilişkileri, Gürcistan ile yaşadığı sınır sorunları ve Ermenistan ile ilgili barışı sağlamak adına atılan adımlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağımsızlık; Toprak Bütünlüğü; Sınır Sorunları; Delimitasyon, Demarkasyon.

ABSTRACT

Until Azerbaijan declared its independence in 1991, it was a country that existed between the borders of Russia, Iran and partly Turkey. National borders of Azerbaijan were first determined through Russia's formation of the Seymi of Transcaucasian. The Seym, which consisted of Azerbaijan, Armenia and Georgia at that time, was dissolved on May 26, 1918, when Georgia declared its independence. On 28 May 1918, Azerbaijan declared its independence, and on 28 April 1920, this independence was ended with the intervention of Bolshevik Russia. Following the disintegration of the Soviet Union, Azerbaijan has been re-established as an independent country. The Republic of Azerbaijan is an independent country, still existing to the present day. Although the serious problems it had during the process with both the Armenia and its provider; Russian Federation, Azerbaijan was able to regain both the lost lands and the prestige with the determination it showed in the last five years. Moreover, after the 2020 war, Azerbaijan, managed to solve the problems relating to its border with Russia and Georgia to a large extent, while coming close bringing the same problems to an end with Armenia.

This study, which examines the territorial integrity and border problems of Azerbaijan, consists of three parts. In the first part, the territorial integrity and international relations of Azerbaijan were discussed; in the second part, the factors affecting the territorial integrity of Azerbaijan are mentioned. The legal status of the Caspian Sea has also been another subject discussed in this section. In the third part, the border problems experienced by Azerbaijan were examined, the border relations of Azerbaijan with the Russian Federation, the border problems with Georgia and the steps taken to ensure peace with Armenia were discussed.

Keywords: Independence; Territorial integrity; Boundary Issues; Delimitation, Demarcation.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Toprak Bütünlüğü ve Sınır Sorunları
Tezin Yazarı	Kutay SEFERCİK
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Khaladdin İBRAHİMLİ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	25/11/2022
Tezin Alanı	Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ-LEE
Tezin Sayfa Sayısı	80
Anahtar Kelimeler	Bağımsızlık; Toprak Bütünlüğü; Sınır Sorunları; Delimitasyon, Demarkasyon

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Territorial Integrity And Border Problems Of The Rebuclic Of Azerbaijan After Declaration Of Independence
Author of the Thesis	Kutay SEFERCİK
Advisor of the Thesis	Prof. Khaladdin İBRAHİMLİ
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	25/11/2022
Field of the Thesis	Department of Regional Studies
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	80
Keywords	Azerbaijan Territorial Integrity, Azerbaijan Border Issues, Karabakh, Armenia, Georgia

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geen eser
a.g.k.	: adı geen kaynak
a.g.m.	: adı geen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DSMK	:Devlet Sınırlarını Muhafaza Komitesi
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
ÖSSC	: Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
RSFSC	: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	: Birleşmiş Milletler ocuklara Yardım Fonu
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmada, Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrasında verdiği toprak bütünlüğü mücadelesi ve bu bağlamda komşu ülkelerle sınır sorunlarının çözümü ele alınmaktadır. Bağımsızlık mücadelesi veren Azerbaycan'a karşı Rusya'nın desteklediği Ermenistan'ın saldırı ve işgal siyaseti bölgenin en büyük güvenlik sorunlarından biri olmuştur. 1994 yılına kadar Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal eden Ermenistan hiçbir şekilde barış önerilerini kabullenmeyerek işgali kalıcı hale getirmeye çalışmıştır. Nihayet, 2020'de Azerbaycan ordusunun taarruzu ile kısa sürede işgal edilmiş toprakların önemli bir kısmı işgal ordusundan temizlenmiştir. Halihazırda iki ülke arasında sınır sorunlarının çözümüne ilişkin, çekişmeli de olsa müzakereler devam etmektedir. Azerbaycan Gürcistan ve Rusya arasındaki sınır sorunlarını da çözüme kavuşturmuştur. Bir önemli husus ise uzun yıllardan beri bir türlü üzerinde anlaşma sağlanamayan Hazar Denizi'nin statüsü çözüme kavuşturulmuştur. Bu hususları dikkate aldığımızda, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve sınır güvenliğinin sağlanması bölgesel barışa katkı sağlayacak bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Sınırların belirlenmesi ve tanınması bir devlet egemenliğinin en önemli şartlarındadır. Sınır sorunları ve toprak bütünlüğü meselesi, eski Sovyet coğrafyasında sıkça karşılaşılan sorunlardan biridir. Bu soruna ilişkin tespitler sadece siyaset ve diplomasi alanında değil, bilimsel düzlemde de incelenmeye değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle son zamanlarda bu konuda araştırmaların sayısı artmaktadır. Konuyu Azerbaycan özelinde ele aldığımızda, literatüre çoğu çalışmaların Karabağ'la sınırlı kaldığını, genel olarak ülke sınırlarının tamamını ele alan bir çalışmanın olmadığını söyleyebiliriz. Azerbaycan'ın komşuları ile sınırlarının belirlenmesi yönündeki çabaları, bugün de devam eden delimitasyon ve demarkasyon sorunları, alan yazınında çok az araştırılmış, güncel konuların başında gelmektedir. Bu açıdan tez çalışmasının konusu, literatüre katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın problemini Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrasında yaşadığı sınır sorunları ve toprak bütünlüğü oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve literatür taraması yöntemi kullanılarak

yürütülmüştür. Yerli ve yabancı literatür taranmış, konuyla ilgili kaynaklardan derlenen bilgiler ışığında çalışma tamamlanmıştır. Taranan referans kaynaklar içerisinde Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, İngilizce ve Rusça başta olmak üzere çok sayıda dilde kitap, makale, dergi, resmi belgeler, dokümanlar, tezler ve internet sayfaları incelenmiştir.

ARAŞTIRMA PROBLEMİ VE HİPOTEZLERİ

Azerbaycan 19. yüzyılın başından itibaren dünya sahnesinde rol almaya başlamasına rağmen 20. yüzyılın sonuna kadar Rusya ve İran gibi ülkelerin yönetimi altında yaşamını sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarına kavuşan Azerbaycan bu kez de Ermenistan'ın yarattığı sorunlar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Yaklaşık otuz sene sonra, Azerbaycan, işgal altındaki toprakları silah gücüyle geri almışsa da, sınır sorunlarını karşılıklı anlaşma ve diplomasi yoluyla, aynı zamanda barış ortamında çözmeye çalışmıştır. Bu bağlamda çalışmanın hipotezi olarak; “Azerbaycan Cumhuriyeti sınır sorunlarını barış yoluyla çözümlenmek istemiş, savaş ise barışa mecbur bırakma aracı olarak görülmüştür” şeklinde oluşturulmuştur.

Araştırma problemine bağlı olarak araştırmanın temel sorusu: “Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın karşılaştığı esas sınır sorunları hangileridir?” olarak belirlenmiştir.

Araştırmada ayrıca aşağıda belirtilen alt sorulara cevap aranmıştır:

- 1) Azerbaycan'ın tarihi sınırları ile 20. yüzyılda bağımsızlık kazandığı dönemlerdeki sınırları karşılaştırıldığı zaman ortaya çıkan farklılıklar Azerbaycan'ın sınır sorunlarının çözülmesinde nasıl bir etkiye sahiptir.”
- 2) Eş zamanlı olarak, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü mücadelesinin zorlukları nelerdir?
- 3) Rusya Federasyonu ile Azerbaycan arasında sınır sorunları yaşandı mı?
- 4) Azerbaycan-Ermenistan arasında sınırların belirlenmemesi bölge için hangi güvenlik sorunlarına yol açmaktadır?
- 5) Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesinin Azerbaycan'ın diğer sınır sorunlarının çözümü üzerinde etkisi var mıdır?

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI/GÜÇLÜKLER

Çalışmanın konusu Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası toprak bütünlüğü ve sınır sorunları olduğu için araştırmanın sınırlılıklarını Azerbaycan'ın sınır ve toprak bütünlüğü ile ilgili referans kaynakları oluşturmaktadır. Kronolojik açıdan araştırma 1991-2022 yıllarla sınırlıdır. Zaman sınırlamasının yanı sıra alan sınırlaması konusu da tezin sistemsel bir bütünlük içinde tamamlanmasına yol açacaktır. Bu yüzden araştırma alanı, Azerbaycan'la sınırlıdır. Tez çalışmasında karşılaşılan güçlüklerden birisi uluslararası seyahat ortamının kısıtlı olması, bu yüzden pek çok birincil tarihi kaynağa arşiv üzerinden ulaşılabilmesidir. Buna karşılık, yayınlanmış resmi belgeler, ayrıca bu konuda çalışmalar yapan araştırmacıların eserlerinden faydalanılmıştır.

GİRİŞ

Sınır kavramının etimolojik kökeni Yunanca “sinoron” kelimesinden gelmektedir. Sözlüklerde iki komşu devletin topraklarını, ayrıca komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran hudut, hat, bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi, uç (Türkçe Sözlük 1998: 1968) gibi ifadelerle tanımlanmıştır. Sınır ile aynı anlamda ve Arapçadan gelen hudut ise sözlüklerde “sınır, uç, son” (Türkçe Sözlük 1998: 1008) gibi kelimelerle açıklanmaktadır.

Sınır, hudut veya uç gibi terimlerin en kesin tanımı, siyasal coğrafya açısından yapılmaktadır. Bu terminoloji dikkate alınarak sınırı; iki devlet arasındaki fiili ayırım çizgisi olarak tanımlamak mümkündür. Sadece haritalarda yer alan sınır çizgileri, sınırdaş devletler arasında müzakerelerle belirlenip antlaşmalarla tanımlanan kavramsal işaretlerdir. Günümüzde sınırların kesin çizgileri, ancak kesin mesafe ve ölçme gereçlerinin geliştirilmesinden sonra ortaya çıkan yeni bir durumdur. Devlet sınırı kavramı, devletin topraklarının (kara, su, toprak altı ve hava sahası) sınırlarını ve buna bağlı olarak devlet egemenliğinin sınırlarını tanımlayan bir çizgi ve bu çizgi boyunca geçen dikey bir yüzeydir. Devlet sınırları kara, nehir, göl, deniz ve hava olarak ayrılmıştır. Karada devlet sınırı, bir devletin topraklarını diğerinden ayıran bir çizgidir. Bu hatlar, bu komşu devletler tarafından kural olarak sözleşmeye dayalı olarak belirlenir ve akdedilen anlaşmalara uygun olarak karada kurulur. Orografik sınırlar ise, doğal engeller, dağlar, nehirler, göller, denizler vb. dikkate alınarak çizilen sınırlardır. Geometrik sınırlar, iki noktayı birleştiren düz çizgilerle oluşturulur. Bir örnek olarak Afrika haritası, ayrıca Orta Asya’daki bazı sınırlar verilebilir. Astronomik sınırlarsa paraleller ve meridyenler boyunca çizilir.

Nehir ve göl sınırları ile kara sınırları da anlaşma ile belirlenir. Gezilebilir nehirler için sınır genellikle ana geçidin ortası boyunca veya en büyük derinlik çizgisi boyunca çizilir. Gezilemeyen nehirlerde ve akarsularda, sınırlar ya nehrin ortasından ya da ana kolunun ortasından çizilir. Nehir sınırları değişebileceğinden, anlaşmalarda bazen bu tür durumlar tartışılır (Macaristan, Polonya, Romanya ve Finlandiya ile SSCB anlaşmaları) veya gelecekteki değişikliklerden bağımsız olarak bir sınır oluşturur. Sınır göllerinde ve rezervuarlarda sınır, devlet sınırının çıkışlarını rezervuar kıyılarına bağlayan düz çizgilerle belirlenir.

Deniz sınırları ise ya devletin uluslararası normlara uygun bir iç eylemiyle ya da sınır / karşı devletle yapılan anlaşma ile belirlenir. Karasularının genişliği 3 ila 12 deniz mili arasında değişir. Hava sınırı, kara ve su sınırlarının çizgilerinden geçen hayali bir düşey düzlemdir. İrtifa sınırı henüz uluslararası hukuk tarafından belirlenmemiş, çeşitli görüşlere göre 90-110 kilometredir.

“Devlet sınırı” kavramının ortaya çıkışı, devlet kurumunun ortaya çıkması ile yakından ilişkilidir.

Sınır çizgisinin tanımlanması devlet sınırını oluşturma sürecinde genellikle iki aşama ayırt edilir. Bunlar; “delimitasyon” (sınırlandırma) ve “demarkasyon” (sınırlama) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Delimitasyon/Sınırlandırma (Latince sınırlandırma - sınırların belirlenmesi), sınır çizgisinin geçtiği yerin (hangi nehirlerden geçtiği, bir köyden ne kadar uzaklıkta, hangi yönde vb.) ayrıntılı bir açıklamasını ve bir harita üzerinde çizginin çizilmesini ifade eder. Sınırlandırma sırasında, taraflar devlet sınırlarının tanımlanması ve betimlenmesi için temel ilkeler üzerinde anlaşılır. Bu temel ilkeler; karşılıklı çıkarların dikkate alınması, toprak bütünlüğüne saygı, karşılıklı anlayış ve karşılıklı uyum, uluslararası standartlara ve ayrıca tarihi, yasal ve coğrafi standartlara, belgelere uygunluk olarak sıralanabilir

Demarkasyon/Sınırlama, sınır belirleme, işaretleme - devlet sınır çizgisinin zeminde sınır işaretlerinin oluşturulması ve su üzerinde - şamandıralar, şamandıralar yardımıyla geçişinin belirlenmesi olarak ifade edilir. Sınır belirleme çalışmaları, genelde sınır devletlerin temsilcilerinden oluşan karma bir komisyon tarafından yürütülmektedir. Çalışmanın sonuçlarına dayanarak, taraflar, her bir kurulu işaret için harita ve protokoller ile sınır çizgisinin ayrıntılı bir tanımını içeren protokol imzalar. Bu belgeler aynı zamanda sınır anlaşmasının ekleridir.

İçinde bulunduğumuz çağda güvenlik ile ilgili bakış açısı uluslararası ilişkiler biliminde gösterilen önemi ve geçerliliği, ülkelerin mevcut askeri olanaklar ve beceriler çerçevesinde gelişmiştir. Güvenlik kelimesi tanımlanırken pek çok unsurun göz önünde bulundurulması gerekir. Değişen koşullara göre terimin kapsamının saptanması ve genel kabul gören, tüm şartlarda geçerli olan bir tanımın. Ayrıca güvenliğe dair “risklerden ve korkulardan korunma, bir tehdidin kalmaması” gibi kavramların çoğu tanımda yer

alması müşterek bir görüşün bulunduğunu göstermektedir. Buna göre güvenlik herhangi bir riskin olmaması anlamına gelmektedir.¹

Azerbaycan coğrafyasında yaşanan gerilimler ve özellikle de 20. yüzyılın son on yılında başlayıp günümüze kadar gelen süreçte sıcak çatışmalara da neden olan Azerbaycan-Ermenistan anlaşmazlıkları tüm bölge için ciddi bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. Öyle ki bu sorunun çözümü için ABD, Fransa ve Rusya Federasyonu'nun da dahil olduğu 12 ülkenin katılımıyla Minsk Grubu oluşturulmuştur. Bu dönemde dahi Ermenistan'a bağlı askeri birlik ve çetelerin köyleri basıp katliamlar yapmaları bölge güvenliğinin ne derece sorunlu olduğunu da göstermektedir.² BM Güvenlik Konseyi de 1993 yılında çok sayıda karara imza atarak bölgedeki işgallerin sonlanmasını talep etmiş ancak Ermenistan bu kararları da dikkate almayarak işgali sürdürmüştür. Yaklaşık bir yıl sonra RF'nin girişimleri ile Minsk Grubu'nun da katkısıyla iki ülke arasında ateşkes antlaşmaları imzalanmıştır. Fakat ateşkes rejimi yüzlerce kez ihlal edilmiş, bu gerginlik birkaç kere daha büyük çaplı çatışmaya dönüşmüştür. 2020 yılında Azerbaycan işgal altındaki toprakları kurtarmak için harekete geçmiştir.³ Türkiye'nin de desteğini alan Azerbaycan işgal altındaki topraklarını geri almıştır. Savaş sonrası dönemde yine zaman zaman ufak çaplı çatışmalar, bir defasında ise her iki taraftan ciddi kayıpların yaşandığı bir çatışma gerçekleşmiştir. 2020 Azerbaycan-Ermenistan çatışmasının en önemli sonuçlarından biri de Rus Ordusunun Barış Gücü altında tekrardan Azerbaycan'a geri dönmesi olmuştur. Şunu da belirtelim ki bölgenin güvenlik sorunları yaşamasında da çeşitli etkenler vardır. Bunlardan biri bölgedeki Türkiye ve Azerbaycan iş birliğinin sonucu olarak Türk güvenlik gücünün oluşum potansiyelidir. Bu potansiyel hem Rusya hem de İran'ın risk algısı şeklinde değerlendirilmiştir. Bölgedeki bir diğer etken ise Ermenistan'ın saldırgan politikasıdır. Ermenistan her ne kadar bölgede stratejik bir öneme sahip olmasa da (ne kaynak bakımından ne de denize erişim açısından) bölgenin güvenlik algısını değiştirebilecek potansiyeli bulunmaktadır.⁴

¹ Arif Behiç Özcan, "Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri," *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 22, 2011, (ss. 445-465), s. 449.

² Araz Aslanlı, "Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri," *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 1/1, 2012, (ss. 175-196), s.177.

³ Aiman Atamuratova, "Azerbaycan-Ermenistan İhtilafının Orta Asya Güvenliği Kapsamında İncelenmesi," *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi* 2/2, 2021, (ss. 48-67), s. 54.

⁴ Emin Şihaliyev, "Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azerbaycan Çatışması," *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1, 2012, (139-160), s.144.

Azerbaycan'ın enerji hatları ve piyasasındaki önemi, Ermenilerin de Batılı ülkeler tarafından kollanması buradaki güvenlik sorununun sadece bölgesel bir sorun olmadığını, tüm dünyayı ilgilendirebilecek önemli bir güvenlik sorunu olduğunu göstermektedir. Burada Azerbaycan ve Ermenistan geriliminden öte tarih boyunca yaşanmış Türk-Rus rekabeti, Türk-Ermeni sorunları, Batı ülkelerindeki Ermeni lobilerinin faaliyetleri göz önüne alındığında aslında olayın Azerbaycan ve Ermenistan'dan öte dünya üzerinde söz sahibi olmayı amaçlayan daha büyük ülkelerin bir mücadelesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.⁵

Ulusal ve etnik ayrımcılık zemininde gelişen çatışmaların yanı sıra bölgedeki aktörler arasında inanç farklarından kaynaklanan çatışmalar da söz konusudur. Türk-İslam inancının yanı sıra bölgede Ermeni-Hristiyan toplumun da baskın olması zaman zaman çalışmalara neden olabilmektedir. Dolayısıyla hem milliyetçilik duyguları hem de inanç farklılıklarından beslenen sorunlara çözüm bulunmadıkça bölgede istikrarlı bir güvenlik ortamının sağlanması zor olacaktır. Özellikle de İran gibi Müslüman bir ülkenin dahi Ermenistan'ı desteklediği bir bölgede istikrarlı bir güvenlikten bahsetmek son derece zordur.⁶

Bölgenin güvenlik açısından riskli olarak kalması özellikle Rusya Federasyonu gibi silah ticareti yapan güçleri için oldukça karlı bir durumdur. Rusya Ermenistan'ın silah gereksiniminin %93'ünü karşılarken Azerbaycan'ın silah ihtiyacının da %63'ünü karşılamaktadır.⁷ Bölgede istikrarlı bir güvenlik sağlandığında bu ihtiyaçlarda da azalma olacak ve bu durum Rusya gibi ülkelerin hoşuna gitmeyecektir.⁸

Bölgenin güvenlik sorunları sadece Kafkasya ve Batı dünyası için değil, aynı zamanda Orta Asya ülkelerin birçoğu için endişe doğurmaktadır. Kazakistan petrolünü Ceyhan'a taşıyacak olan boru hattının güvenliği son derece önemlidir. Ayrıca Sovyetler Birliği döneminden tarihsel bir yakınlığı olan Türk devletlerinin Azerbaycan'da yaşanan sorunları yakından takip etmeleri doğaldır.⁹

⁵ Atamuratova, a.g.e., s. 58.

⁶ Vedat Gürbüz, "Karabağ Sorunu ve Azerbaycan Politikaları 1988-1994," *Ermeni Araştırmaları*, 10.2003, (ss.117-129), s.102.

⁷ Andrey Yegupets, "Evgeny Kozichev, Mikhail Malaev, Evgeny Fedunenko," Non-Equilateral Triangle, son güncelleme 3 Ekim 2020, <https://www.kommersant.ru/doc/4518525>, (Erişim Tarihi: 28.09.2022).

⁸ A.g.e.

⁹ Harun Semercioğlu, "The New Balance of Power in the Southern Caucasus in the Context of the Nagorno Karabakh Conflict in 2020," *R&S -Research Studies Anatolia Journal* 4/1. 2021, (pp.49 - 60), p.54.

Görüldüğü üzere bölgenin güvenlik sorunu sadece savaşıyan iki ülkenin sorunu olmaktan öte bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Asya ülkelerinin Karadeniz ve Batı'ya açılma noktası olan bölge aynı zamanda Rusya, İran ve Türkiye'nin de tarih boyunca hâkim olmak istediği alandır. Bölgede istikrarlı bir güvenlik durumunu sağlamak kısa sürede mümkün görünmese de Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını geri kazanması bir süre gerginliği düşürebilecektir. Bundan sonrası için tüm paydaşların ortak menfaatler çerçevesinde buluşması ve sorunları çözmesi gerekir.

1. AZERBAJYCAN CUMHURİYETİNİN TOPRAK BÜTÜNLÜĞÜ VE DEVLET SINIRLARININ HUKUKİ TEMELLERİ

1.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Tarihsel Gelişimi

Tarih yazınında Azerbaycan tarihi ile ilgili farklı iddialar bulunmaktadır. Bu konudaki en eski bilgiler Heredotos ve Strabon'un eserlerinde geçmektedir. Heredotos; Strabon'un yazılarında, bölgede çok farklı milletten insanların yaşadığını aktarmıştır.¹⁰ Moisey Kalankatlı (2006) ise bölgede Hristiyanların bir zamanlar Albania ülkesinde yaşadıklarını belirtmektedir.¹¹ Bir ülke adı olarak "Azerbaycan" kelimesi ise ilk defa Arap yazarların eserlerinde geçmektedir. Hatta "Azer" kelimesinin ateş anlamına geldiğini ve Azerbaycan isminin de bölgede bir zamanlar yaygın bir inanış olan Zerdüştlükten geldiği belirtilmektedir.¹² Muhammed Hasan Velili ise Azerbaycan isminin Azerbadagan, Atun-padegan ve Atro-paten sözcüklerinden geldiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde Mehmet Emin Resulzade de Azerbaycan adının Atropatena ülkesinin kurucusu Atropat'tan geldiğini ileri sürmektedir.¹³

Azerbaycan topraklarında Türk ulusunun hâkim güç olmasını ise Demircizade üç aşamalı bir süreç dahilinde ifade etmiştir. Bu süreçlerden ilki Azerbaycan ülkesinin Medler zamanında Atropatena Devleti olarak sahneye çıkışıdır. Sonraki aşaması Atropatena ile Albanya bölgesinin birleşmesi ile bölgede yaşayan halkların akrabalığının gelişmesidir. Bu dönemde Azerbaycan'da hala çok dilli bir toplumun yaşadığı bilinmektedir. Azerbaycan, Türk kökenli boyların en eski yerleşim yerlerinden biri olup, özellikle ilk yüzyıllarda, ülkenin toplumsal yapısı Hun, Bulgar, Savir, Onogur, Barsil, Kıpçak ve Hazar kavimleri tarafından zenginleştirilmiştir. Aras Nehri'nin kuzeyindeki bölgeler, eski Albanya olarak bilinir. Eski Yunan ve Arap kaynaklarında, bu devletin tarihinin – MÖ. 6. yüzyıl MS. 8. yüzyıla kadar olan bir zaman dilimini içerdiği

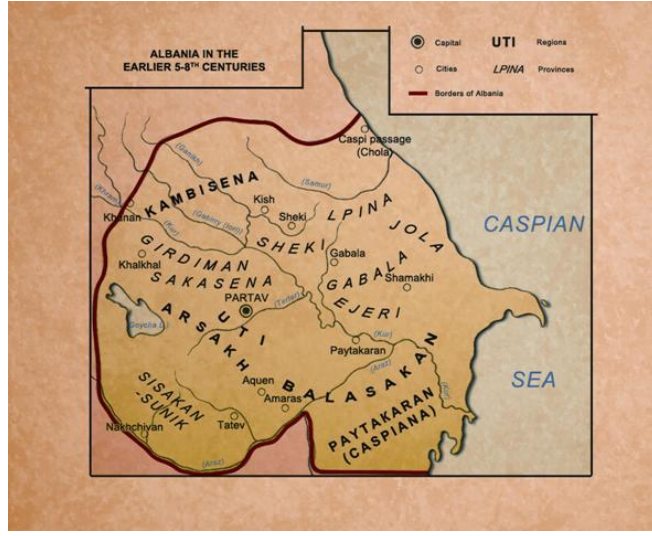
¹⁰ Heredotos, *Tarih*, (Çeviren: Müntekim Ökmen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s.245.

¹¹ Moses Kalankatlı, *Alban Tarihi (Son Hunlar, Hazarlar, Ermeniler, Terekemeler)*, (Çeviren: Yusuf Gedikli, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s.128.

¹² Afgan Bakhshaliyev, "1990 sonrası Rusya-Azerbaycan İlişkileri," (Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük 2021, s.13.

¹³ Mehmet Emin Resulzade, *Kafkasya Türkleri*, (Hazırlayan: İrfan Murat Yıldırım ve Salahattin Çağın), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993, s.30.

yazılmaktadır. Bu devletin toprakları, özellikle Orta Çağ'ın başlarında, Türk kavimlerinin Kafkas dağlarını geçerek yerleştikleri bölgeleri kapsamaktadır.¹⁴

Şekil 1: Kafkas Albanyası

Kaynak: (<https://1905.az/tr/kafkas-albanyasi/>, 2023)

Son aşamada ise Oğuz ve Kıpçak Türklerinin güçlenmesi ile Türkçe zamanla ortak bir dil olmuş ve Türk halkı bölgenin hâkim ulusuna dönüşmüştür.¹⁵ Arapların halifelik dönemi boyunca da bu bölgede varlığını sürdürmüş olan Azerbaycan devleti Arap hilafetinin (Abbasi ve Fatimi) dağılmasıyla parçalanmış, oluşan boşlukta feodal devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların en çok bilinenleri de Revvadiler, Saciler, Şirvanşahlar, Salariler ve Şeddadiler'dir.¹⁶

Azerbaycan 12.yüzyıldan itibaren Selçuklulara bağlanmıştır; bu dönemde Azerbaycan tarihinde Atabeyler Devleti olarak anılır. Bu dönemde Arran, Şirvan, Dağıstan, Hemedan, Gilan, Mazendaran, İsfahan ve Rey şehirleri bu devlete bağlanmıştır. Sonraki yüzyılda ise bölge Moğolların hakimiyetine girmiştir. Moğollar döneminde İlhanlılar kurulmuş sonrasında ise Akkoyunlu ve Karakoyunlu dönemlerinde Şirvanşahlar olarak Azerbaycan devleti varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Daha sonra ise Safevi Devleti bölgeye hâkim olmuş ve bu durum 18. yüzyıla kadar sürmüştür. Safevilerin güç kaybı, kısa süre devam eden Afşarlar Devleti, ardından Kaçarlar

¹⁴ Mehebbet Paşayeva, "Albaniya Tarihi ve Eski Türk Gelenekleri", *Milli Folklor* 131, (ss. 151-163), s. 152.

¹⁵ Kâmil Veli Nerimanoğlu, Ali Asker, "Milli Kimlik İnşasında Dil Unsuru ve Dil Politikası," *Azerbaycan Düşünce Tarihi: Evreler, Olaylar ve Şahsiyetler (19. Yüzyılın Ortaları-20. Yüzyılın Başları)*, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara 2021, (ss. 161-186), s.222.

¹⁶ Məmmədli Şərifli, *IX əsrin ikinci yarısı – XI əsrlərdə Azərbaycan feodal dövlətləri*, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutu, Bakı 2013, s.18.

döneminde merkezden ayrılma eğilimleri hızlanmıştır. Her ne kadar merkezi iktida bu eğilimleri engellemeye çalışsa da Nadir Şah'ın ölümünden sonra hızlı bir çözülme süreci başlamıştır. Bu dönemde Azerbaycan'da dönemde bağımsız hanlıklar varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve 19. yüzyılda bu kez de bölgeye hâkim olan güç Rusya İmparatorluğu olmuştur.¹⁷

Rusların Kafkasya'ya, özelde Azerbaycan'a yönelik ilgisi eski tarihlere dayanır. Şirvanşahlar döneminde Ruslar Azerbaycan üzerinde yağmacı seferler düzenlemişlerse de başarılı olamamıştır.¹⁸ Ancak bu durum 18. yüzyılda değişmiştir. Rusların güçlenmesi, büyümesi ve bu büyümeye karşılık ihtiyacı olan kaynak arayışı onları Azerbaycan topraklarına yöneltmiştir. Bölgenin kaynak açısından zengin olması da bunda etkindir. Bu kapsamda yürütülen yayılcılık faaliyetlerinin gereği olarak Rusya 23 Ağustos 1722'de Derbent, Aralık 1722'de Reşt ve 1723 Temmuz'unda Bakü'ye girmiştir. İran üzerine düzenlenen Afgan saldırılarına karşı Safeviler ile Ruslar arasında bir anlaşma yapılmıştır. Dolayısıyla 1722-1723'te Rusların Azerbaycan'a yönelik işgal faaliyetleri devreye girmiştir.¹⁹ Sonraki süreçte ise Osmanlı-Rus ve Safevi devletleri arasında bu bölge sürekli el değiştirmiştir. Bu durum karşısında Azerbaycan haklının sürekli savrulmasındaki en önemli nedenlerden biri de hanlıklar halinde bulunmaları ve dağınık yapılar biçiminde yaşamış olmalarıdır. Tek bir devlet çatısı altında birleşemeyen bu hanlıklar büyük güçlere karşı mücadele edememişlerdir. Hanlıklardan bazıları İran karşısında kendini korumak amacıyla Rusya İmparatorluğu'nun himayesine girmiştir. Kuba Hanlığı ve Karabağ Hanlığı da bunlara örnektir. Rusya, kendisine direnen hanlıklara karşı zalimce davranmıştır.²⁰ Ruslara karşı direnen hanlar İran'a sığınsalar da İranlılar da Rus güçlerine direnemeyeceklerini anladıkları için barış anlaşması yapmak zorunda kalmışlardır. Bu süreçte Azerbaycan halkını ilgilendiren üç önemli antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan ilki Kürekçay Antlaşması'dır (14 Mayıs 1805). Bu antlaşma Rusya ve Karabağ arasında imzalanmış himaye antlaşmasıdır. Diğerleri ise Gülistan Antlaşması'dır (24 Eylül 1813). Gülistan Antlaşması sonrası İran daha önce ele geçirmiş olduğu Hazar Denizi'nin batısıyla Osmanlı İmparatorluğu arasında kalan bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Bu ağır

¹⁷ Bakhshaliyev, a.g.e., s. 15-16.

¹⁸ Məhərrəm Zülfüqarlı, *Azərbaycan tarixinə yeni bir baxış*, "Təhsil", Bakı 2007, s.31.

¹⁹ İradə Nuriyeva, *Azərbaycan tarixi (ən qədim zamanlardan–XXI əsrin əvvəllərinədək)*, "Mütərcim", Bakı 2015, s. 148.

²⁰ Bakhshaliyev, a.g.e., s.18-19.

şartlardan dolayı İran yitirdiği toprakları tekrar almak istemişse de başarılı olamayınca bu kez de Türkmençay Antlaşması'nı (21 Şubat 1828) imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma sonrasında bölgeye Ermenilerin yerleşmesi de hızlanmıştır.²¹ Bu antlaşmalar sonucu Araz Nehri'nin kuzeyindeki Azerbaycan toprakları Rusya, güneyindeki toprakları ise İran tarafından ilhak edilmiştir.²² Bundan sonraki süreçte Kuzey Azerbaycan toprakları Rusya'nın sömürge bölgesi olarak varlığını sürdürmüştür.

1.2. Azerbaycan'ın Bağımsızlığa Kavuşması ve İstiklal Beyannamesi

Şubat 1917 Devrimi'yle Rusya'nın ve sömürge halkların kaderinde ciddi bir dönüm yaşanmıştır. Mart 1917 yılında Transkafkasya'nın yönetimi için Rusya Geçici Hükümeti tarafından "*Transkafkasya Özel Komitesi*" adında geçici bir organ oluşturulmuştur. Bu komite, Rusya İmparatorluğu Devlet Duması içinde bölgenin milli gruplarını temsil eden vekillerden oluşmaktadır.²³

Bolşeviklerin 11 Kasım 1917 tarihli Ekim İhtilalinden sonra, Transkafkasya'nın siyasal ve sosyal örgütleri, Rusya'da Kurucu Meclis oluşturuluncaya kadar, bölgenin geçici hükümeti olarak Tiflis'te *Transkafkasya Komiserliğini* oluşturmuşlardır. Zakavkom (Rusca "Zakafkazskiy Komissariat") adıyla bilinen bu hükümetin 11 üyesi vardı. 26-28 Kasım 1917 tarihinde Kurucu Meclis için seçimler yapılmışsa da 5 Ocak 1918 tarihindeki ilk toplantısının ardından Meclis, Bolşevikler tarafından dağıtılmıştır. Kurucu Meclisin dağılmasından sonra bu kurumun Transkafkasya'dan olan üyeleri 10 Ocak 1918 yılında yaptıkları toplantı sonucu *Transkafkasya Seymi*'ni (Mavera-i Kafkaz Seymi) kurmuşlardır. Seym, 9 Nisan tarihinde, Transkafkasya'yı "*bağımsız, demokratik, federatif*" bir Cumhuriyet olarak ilan etmiş ve ilk hükümeti oluşturmuştur. Yeni hükümetin temel görevleri arasında Anayasayı hazırlamak, sınırları belirlemek, savaşa son vermek, anarşi ve karşı devrimci güçleri bastırmak, toprak reformu yapmak yer almaktaydı. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın Seym temsilcileri arasında iç ve dış siyasete ilişkin konularda önemli fikir ayrılığı bulunmaktaydı. Seym içindeki derin fikir ayrılıkları ve iç çekişmeler sonucunda, 26 Mayıs 1918'te Gürcistan'ın kendi

²¹ Bakhshaliyev, a.g.e., s.20-21.

²² Mahmud İsmayılov, "Azərbaycan XIX-XX əsrin əvvəllərində," *Azərbaycan tarixi (ən qədim dövrlərdən XX əsrin əvvəllərinə qədər)*, "Elm", Bakı 1993, s. 203.

²³ Alesker Aleskerli, "Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası," erişim 06 Şubat 2022, <https://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm>. (Erişim tarihi: 22.10.2021).

bağımsızlığını ilan etmesiyle, bu organ da feshedilmiştir.²⁴ Ertesi gün, 27 Mayıs'ta Seymin Azerbaycanlı milletvekilleri olağanüstü toplanarak Azerbaycan Milli Şurasını kurmuşlardır. Milli Şura 24 oyla Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmiş, aynı zamanda "İstiklal Beyannamesi" onaylamıştır. Giriş bölümü ve altı maddeden oluşan İstiklal Beyannamesi Azerbaycan'ı egemen ve bağımsız cumhuriyet olarak tanımlamıştır. Kurucu Meclis oluşturuluncaya kadar Azerbaycan'ın yönetimi Milli Şura ve ona karşı sorumlu Geçici Hükümet tarafından yönetilecektir.²⁵ Böylelikle, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC) Müslüman Doğu dünyasında ilk seküler ve demokratik bir cumhuriyet rejimi olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Fakat cumhuriyet sadece 23 ay varlığını sürdürebilmiştir. Başlangıçta Gence şehri cumhuriyetin geçici başkenti olarak belirlenirken, Eylül 1918'de Bakü'nün Sovyet-Taşnak işgalinden kurtarılmasıyla, başkent bu şehre taşınmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulma aşamasındayken, Güney Kafkasya'da Azerbaycan Türklerinin yoğunlukta olduğu bölge yaklaşık 150 bin km²'dir. 1918'de bölgede Transkafkasya Seymi dağıldığında Ermenistan da bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat Ermenilerin devleti kurmak için yeteri kadar toprak parçası ve siyasi merkez veya başkent olarak ilan edecekleri bir kenti yoktu. Böyle bir durumda Azerbaycan Türklerinin kültür ve tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Erivan (Revan) Ermenistan'a devredilerek başkent statüsü verilmiştir. Bu şekilde Ermenilerin saldırganlığını dizginlemek amaçlanmıştır. Bu sayede bölgedeki sınır sorunları bir süre için de olsa çözülsün de bu durum kalıcı olamamıştır.

1918-1920 yılları arasında Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin hâkim olduğu bölge 113,9 bin km² alanı kapsamıştır. Ancak bu bölgenin 16,6 bin km²'si ihtilafli bölgeler olmuştur. Bu tarihlerde bölge nüfus 8.81.668 kişidir. Nüfusun 4.617.671'i ise Azerbaycan'da yaşamıştır. Azerbaycan nüfusunun da %75,4'ü Azerbaycan Türkleriydi.²⁶ Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlarla *de-facto* olarak tanınmıştır.²⁷

27-28 Nisan 1920 yılında Azerbaycan, 11. Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiş ve iktidar Bolşeviklerin oluşturduğu Azerbaycan Geçici Devrim Komitesi'nin eline geçmiştir. Sovyet döneminde Azerbaycan'ın ilk Anayasası 19 Mayıs 1921 yılında

²⁴ Aydın Balayev, "Azerbaycan Demokratik Respublikası (1918-1920)," *Azərbaycan tarixi (ən qədim dövrlərdən XX əsrin əvvəllərinə qədər)*, "Elm", Bakı 1993, s. 243.

²⁵ Mirza Bala Mehmetzade, *Milli Azərbaycan Hərəketi*, Azerbaycan Kültür Derneği, Ankara 1991, s.113.

²⁶ Mehmet Emin Resulzade, "Azerbaycan'ın Teşekkülünde Müsavat," *Açık Söz Gazetesi*, 12.8.1918.

²⁷ a.g.e.

Birinci Tüm-Azerbaycan Sovyetler Kurultayı'nda kabul edilmiştir. Sosyalizm toplumu kurmayı amaçlayan bu Anayasa, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) 1918 Anayasasının benimsediği ilke ve prensiplere dayanmıştır. Mart 1922'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, Rusya'nın baskısıyla Transkafkasya Federasyonu'nu oluşturmuşlardır. Daha sonra 30 Aralık 1922 tarihinde Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (TSFSC) ile birlikte Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya'dan oluşan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği kurulmuştur. Bu dönemde Azerbaycan'ın 1921 Anayasası, 1922 TSFSC ve 1924 SSCB Anayasalarına uygun hale getirilmiştir.²⁸

1936 yılında Stalin Anayasası'nın kabulünden sonra bu anayasaya uygun olarak, 14 Mart 1937'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ikinci anayasası kabul edilmiştir. Ayrıca bu tarihten itibaren TSFSC'ni oluşturan cumhuriyetler doğrudan doğruya SSCB'nin birer üyesi olmuşlardır. 7 Ekim 1977'de SSCB'nin yeni anayasasının kabul edilmesiyle, Azerbaycan'da 21 Nisan 1978'de üçüncü anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasa Azerbaycan'ın ikinci kez bağımsızlık elde ettiği döneme kadar yürürlükte kalmıştır. 1988'den sonra Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Karabağ sorunu üzerine gelişen olayların ardından 23 Eylül 1989 yılında Azerbaycan SSC Egemenlik Hakkında Kanun'la Azerbaycan'ın egemen cumhuriyet statüsü güçlendirilmiştir. 18 Mayıs 1990 yılında 1978 Anayasası'na köklü değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır. Aynı tarihte Azerbaycan'da Cumhurbaşkanı makamının oluşturulması hakkında kanun kabul edilmiştir. 30 Ağustos 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Âli Sovyeti (Yüksek Sovyeti), Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Beyannamesi'ni, 18 Ekim 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasa Aktı'nı (Kanunu'nu) kabul etmiştir.²⁹

30 Ekim 1991 yılında, Azerbaycan Cumhuriyeti Âli Sovyeti'nin kabul ettiği bir Anayasal kanunla Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Şurası kurulmuştur. Kanununun 1. maddesine göre; Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasa Aktı'nın kabulüyle, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tam devlet bağımsızlığının elde edilmesi için zemin oluşturmak amacıyla geçiş dönemi ilan edilmiş ve Azerbaycan Milli Şurası oluşturulmuştur. Bu organ Azerbaycan Cumhuriyeti Âli Sovyeti'nin 51

²⁸ Aleskerli, a.g.e.

²⁹ Aleskerli, a.g.e.

üyesinden oluşturulurken, işleyişi Ali Sovyet tarafından onaylanan İçtüzükle (Reglament) düzenlenmiştir. Bu kurum anayasayı kabul etme, seçimler yapma, Anayasa Mahkemesini oluşturma yetkileri dışında, parlamentonun tüm yetkilerine sahip olmuştur.³⁰

1.3. Azerbaycan Cumhuriyeti ile BM İlişkileri

Yeni bağımsız devletlerin Sovyet sonrası dönemde uluslararası ilişkiler sistemine doğrudan katılımı, çıkarlarını ifade eden bir dış politika uygulaması ve yeni bir devletlerarası ilişkiler düzenini oluşturması; devletlerin egemenlik ilkesinin gerçekleştirilmesi bakımından büyük önem taşımıştır. Bu süreç, bir yandan uluslararası arenada siyasi gerilimlerin azaltılması ve küresel çatışmanın ortadan kaldırılmasını; diğer yandan stratejik siyasi, ekonomik ve askeri öneme sahip bir dizi yerel merkezin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında uluslararası arenada meydana gelen değişiklikler, 18 Ekim 1991'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemen devlet ilkesine uygun olarak yeni bir dış politikanın formüle edilmesi ve uygulanması önemli hale getirmiştir. Kısa sürede birçok ülke tarafından resmen tanınan Azerbaycan Cumhuriyeti, 2 Mart 1992'de Birleşmiş Milletler (BM)'e üye olmuştur. Azerbaycan, bağımsızlığını ilan ettiği sırada yüzölçümü 86.6 bin km² idi.³¹ 6 Mayıs 1992'de New York'ta Azerbaycan Cumhuriyeti'nin BM Daimi Temsilciliği açılmıştır. Birleşmiş Milletler ile iş birliğinin ilk gününden itibaren Azerbaycan, uluslararası toplumun dikkatini Ermeni-Azerbaycan ihtilafına çekmeye ve bu örgütün barışçıl çözümü için potansiyelini kullanmaya çalışmıştır.³²

1993 yılında BM Güvenlik Konseyi (BMGK), Ermenistan-Azerbaycan ihtilafına ilişkin 822, 853, 874 ve 884 sayılı dört karar kabul etmiştir. Yukarıda belirtilen kararların her biri, Karabağ bölgesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer bölgelerinin Ermeni silahlı güçleri tarafından daha sonra işgal edilmesinin ardından kabul edilmiştir. Bu kararlar Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü yeniden teyit etmiş, ayrıca ateşkes tesisi

³⁰ Alesker Aleskerov, "Azerbaycan Anayasasındaki Devlet Sistemi ve Temel Öğeleri," (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2000, s.48; Levent Gönenç, "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 47/14, 1998, (ss. 185-220), s.190-191.

³¹ Nurlan Cavadov, "Azerbaycan ve Birleşmiş Milletler," (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s.8.

³² Eldar İsmayilov, *Azərbaycan tarixi*, "Təhsli", Bakı 1995, s. 341.

edilmesi ve tüm işgalci güçlerin Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarından çekilmesini talep etmiştir. Ne yazık ki kararların hükümleri uygulanmamıştır.

1992-1996 döneminde BM Genel Sekreteri ve Güvenlik Konseyi Başkanı, çatışma hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğini teyit eden ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı) Minsk Grubu'nun barışçıl çözüme yönelik çabalarını destekleyen çeşitli açıklamalar yapmıştır. 1996'dan bu yana BM Genel Kurulu, "Birleşmiş Milletler ile Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı Arasındaki İş Birliği" kararında, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Karabağ bölgesi ve çevresindeki çatışma) teyit etmiştir.³³

Azerbaycan, BM Genel Kurulu çalışmalarında aktif olarak yer almaktadır. 1994 ve 1995 yıllarında BM Genel Kurulu'nun 49. ve 50. oturumlarında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ülke heyetine başkanlık etmiş, Eylül 2000'de ayrıca BM Binyıl Zirvesi'nin çalışmalarına katılmış, güvenlik ve küreselleşme sorunlarını vurgulayan bir konuşma yaparak Azerbaycan'ın Güney Kafkasya'daki güvenlik sorunlarını gündeme getirmiştir. Eylül 2003'te dönemin Başbakanı İlham Aliyev BM Güvenlik Konseyinin bölgesel ve uluslararası güvenlik tehditleri ve ulusal sosyo-ekonomik kalkınmaya konu alan 58. oturumunda bir konuşma yapmıştır.³⁴ Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, konuşmasında örgütün güç ve nüfuzunun artırılması bakımından yeni reformlara ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır.³⁵

Azerbaycan, UNDP, UNICEF, UNHCR, UNESCO, UNCTAD, IAEA vb. gibi geniş bir yelpazede uzmanlaşmış BM kurumları ve organları ile çok aktif ve etkili bir şekilde iş birliğini sürdürmektedir.

1.4. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sınırlarının Teşkili ve Sınır Güçleri Hakkında Kanun

1.4.1. 1918-1920 Yılları

Bilindiği üzere 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettiği sırada ülkenin kültürel ve sanayi merkezi olan Bakü şehri Stepan Şaumyan'ın başkanlığında Bolşevik rejimin elinde idi. Azerbaycan'ın egemenlik hakkının

³³ Ziya Recebov, "Karabağ Sorunu," *Azerbaycan TKD*, Ocak-Şubat. 2001, (ss. 41-45), s.42.

³⁴ Cavadov, a.g.e., s. 9

³⁵ Azerbaycan-BM, <https://lib.aliyevheritage.org/tk/9646663.html>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).

gerçekleşmesi açısından Bakü'nün düşmandan temizlenmesi yeni hükümetin öncelikli görevleri arasında idi. Kafkas İslam Ordusu'nun düzenlediği başarılı bir hareket sonucunda Bakü düşmandan temizlenirken, yeni hükümet de Gence'den Bakü'ye taşınmıştır. Başlarda Ermeni temsilciler Azerbaycan hükümetine Erivan'ın (Revan) Ermenistan'ın başkenti olarak tanınması çağırısında bulunurken, 29 Mayıs 1918'de Batum'da yapılan görüşmelerde bu konuda mutabakat sağlanmıştır. Bu durumun ardından iki ülke arasındaki sınırlar belirlenmiştir. İki ülke arasındaki sınırın, Göyçe Gölü'nün ortasından geçmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Fakat, sınır anlaşması konusunda Ermenistan önceki saldırgan tavrını devam ettirmiştir.³⁶ Ermenistan'ın amacı, iki ülke arasında toprak çekişmeleri ekseninde sorun çıkarmak, bölgelere silahlı saldırıda bulunmak, Azerbaycan'ı yıpratarak toprak kaybı konusunda anlaşma imzalamaya zorlamaktır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin o dönemde var olan sınır çizgilerini incelediğimiz zaman önemli bir husus ortaya çıkmaktadır. Sadece tartışmasız alanlar üzerinden yapılacak bir hesaplamada ülkenin yüzölçümünün 97.3.000 km² olduğu görülmektedir.³⁷ Azerbaycan hükümeti sınırların korunması ve ülke halkının dış saldırılardan korunması istikametinde bir dizi somut önlem almıştır. 22 Haziran 1918'de pek çok sınır bölgesinde İçişleri Bakanlığı bünyesinde sınır muhafız birimleri kurulmuştur. İlk başta bu birimlerin görevi genç cumhuriyetin stratejik açıdan önemli mali kaynakları ile sınır ihlallerine karşı mücadele etmek idi. Ayrıca, bu doğrultuda stratejik ürünlerin yurtdışına taşınmasının önlenmesine dair gibi kararlar 24 Haziran ve 27 Haziran 1918'de alınmıştır. Ancak günlük verilerin analizi, tek sınır karakolundaki bölgeden yasal olarak yürütülen bir kargo denetimi düzenleyerek kaçakçılığı engellemenin mümkün olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Bu nedenle, yeni karakollar oluşturma gerekli hale gelmiştir. 12 Temmuz'da hükümet, İçişleri Bakanlığı'na Gürcistan ve Ermenistan sınır bölgesinde iki yerde daha (Salahlı ve Aşağı Eskipara) sınır karakolları oluşturulması konusunda ilgili makamlara talimat vermiştir.³⁸ Doğal olarak, kaçakçılığın önlenmesinde yer alan ilk sınır karakolları, bugünkü anlamda devlet sınırının kapsamlı güvenceleri olarak görevlerini istenen düzeyde yerine getirememiştir. Bu mevkiler, sınırı yasadışı yollardan geçen çetelere karşı mücadeleyi organize etmede ve sınırların tam kontrolünü sağlamada zayıf kalmıştır. Azerbaycan'ın batı sınırlarında

³⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınır Teşkilatı. Resmi İnternet Sayfası, https://dsx.gov.az/1918-1920_ci_iller_(Erişim tarihi: 14.01.2022).

³⁷ a.g.k.

³⁸ Azerbaycan Respublikası, a.g.k.

ise durum pek çok açıdan gergin olarak devam etmiştir. Birincisi, komşu cumhuriyetlerle ilişkiler yoğundur ve bölgesel, etnik ve diğer nedenlerle her an çatışmalara açıktır. Azerbaycan'ın Ermenistan'la ilişkileri gerginliğini korurken, Gürcistan sınırına karakolların yerleştirilmesi konusunda da ilk günlerde bazı toprak anlaşmazlıkları olmuştur. 1918'den 1920'ye kadar Gürcistan sınırında patlak veren tartışmalı, hatta çelişkili durumlar hakkında çok sayıda arşiv belgesi bulunmaktadır. Bu belgelerin çoğu toprak meseleleri hakkındaki karşılıklı iddialarla ilgilidir ve çoğu Zagatala eyaleti ile ilgili olmuştur. Bu bölgelerde Gürcüler Azerbaycan ile sınırı Zakatala'yı kendi ülkelerine katma şeklinde belirleyerek ilgili noktalara karakollar kurmaya çalışmıştır. Bu durum her iki cumhuriyetin çıkarlarına karşı bir gelişme olup, iki ülke arasındaki geleneksel dostluğa da zarar vermiştir. Ancak, Azerbaycan hükümetinin yürüttüğü başarılı dış siyaset sonucunda bu tür çatışmalar diyalog veya diplomatik yollarla çözülmüştür.³⁹

İran sınırındaki çeşitli çetelerin baskını üzerine yaşanan gerginlikler, sınır sorunlarına daha fazla dikkat çekilmesini, karakol sayısının artmasını ve sınır sorunlarına hükümet düzeyinde bir çözüm bulunmasını gerektirmiştir. Bilindiği üzere 1919 yılının ikinci yarısına kadar Lenkaran kazası ve Muğan'ın bir kısmı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemenliği dışında kalmıştır. Bu bölgelerde Azerbaycan'ın egemenliğini tanımayan ve devlete başkaldıran silahlı güçler bulunuyordu. 1919 yılının ağustos ayında Harbiye Bakanlığı'nın gerçekleştirdiği başarılı operasyonlar sonucunda bu bölgeler de tam olarak Azerbaycan'ın egemenliği altına geçmiştir. Sınırların korunması ve bu bölgede asayişin sağlanması amacıyla 10 Mart 1919'da Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, İran ile sınırların korunması için yasal bir çerçeve kabul etmiş, İçişleri Bakanlığı'na Muğan sınırında 200 kişilik bir güvenlik ekip oluşturma talimatı verilmiştir.⁴⁰ 18 Ağustos 1919'da Azerbaycan parlamentosu tarafından "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Gümrük Bakımından Sınır Muhafazasının Tesis Edilmesi Hakkında Kanun" kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun kabul edilmesiyle Maliye Bakanlığı sınır muhafazasının teşkiline ilişkin gereken finansmanın sağlanması konusunda görevlendirilmiş, bakanlık bünyesinde gümrük vergileri toplama şubesi, ardında sınır muhafaza şubesi oluşturulmuştur.⁴¹ Fakat Sovyet Rusya'nın her

³⁹ a.g.k.

⁴⁰ Azerbaycan Respublikası, a.g.e.,

⁴¹<https://dsx.gov.az/history/1918-1920-ci-iller?type=1918-1920-ci-iller&page=2>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).

geçen gün daha fazla artan baskıları Nisan 1920’de 11. Kızıl Ordunun Azerbaycan’a müdahalesiyle sonuçlanmıştır. 27-28 Nisan 1920’de Azerbaycan hükümeti iktidarı komünistlere teslim etmek zorunda kalmıştır. Aslında bu normal bir hükümet devri olmayıp, Bolşevik ordusunun işgali altında gerçekleşen bir eylem olmuştur.

1.4.2. Sovyet Dönemi

Daha önce de vurguladığımız üzere o dönemde Azerbaycan’ın yüzölçümü 97,3 bin km² idi. Sonradan yaşanan olaylar sonucunda Azerbaycan topraklarının bir kısmı Ermenistan’a devredilerek yüzölçümü 86,6 min km²’ye gerilemiştir. Sovyet döneminde Azerbaycan; kuzeyden RSFC (Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) kuzeybatıdan Gürcistan, batıdan Ermenistan ve Türkiye, güneyden İran’la doğudan Hazar Denizi üzerinden sınırlara sahipti. Başkent Bakü şehri olup, bünyesinde iki özer birim barındırmaktaydı. Bunlardan birisi Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ÖSSC, diğer Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti (DKÖZ). 1976 verilerine göre ülkede 61 ilçe, 60 şehir, 125 şehir tipli kasaba ve işçi kasabası vardı.⁴² Sovyet döneminde Birlik cumhuriyetlerinin kendi ordusu olmadığı gibi sınırların muhafazası da Sovyet istihbarat örgütü olan KGB’ye bağlı Sınır Güçleri İdaresi tarafından sağlanmıştır. Dolayısıyla, “Birlik cumhuriyeti” olarak tanımlanan Azerbaycan Cumhuriyeti egemenlik hakkından yoksun, Moskova’nın iradesine tabi, özellikle dış ilişkiler konusunda hakları mutlak anlamda kısıtlanmış bir yapıya sahip idi.

1.4.3. Bağımsızlık Dönemi Sınır Muhafazası ve Sınır Güçleri Hakkında Kanun

Azerbaycan Cumhuriyeti 18 Ekim 1991’de bağımsızlığını kazandıktan sonra egemen bir cumhuriyet olarak kendi silahlı güçlerini, sınır bilgilerini ve diğer kurumlarını oluşturmaya başlamıştır. 9 Aralık 1991’de Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Şurası tarafından “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Devlet Sınırları Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. 16 Aralık 1991’de ise Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Devlet Sınırlarının Muhafaza Komitesi (DSMK) oluşturulmuştur.⁴³ O dönemde Azerbaycan-Türkiye ve Azerbaycan-İran sınırlarında yer alan pek çok mühendis-teknik yapıların bir kısmı tahrip

⁴² Azərbaýcanın dövlət sərhəd mühafizə sistemi sovet hakimiyyəti illərində (aprel 1920 - dekabr 1991-ci il), <https://dsx.gov.az/history/sovet-hakimiyyeti-illerinde>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).

⁴³ Azərbaýcanın dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra ölkənin sərhəd mühafizə sisteminin yaradılması və inkişafı (yanvar 1992–yanvar 2012-ci illər), <https://dsx.gov.az/history/1992-ci-ildən-sonra>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).

edilmiş ve çalışılmaz halde idi. Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının işgal edilmesinin ardından İran ile 132 km'lik bir sınır hattı Azerbaycan'ın kontrolünden çıkmıştır. Uluslararası organize suç örgütleri bu hattı; üzerinden narkotik maddelerin yasa dışı dolaşımı, yasa dışı göç, radyoaktif maddelerin ve kitle imha silahları için gereken komponentlerin taşınması amacıyla kullanmışlardır. Bu durum, 2020'de Azerbaycan topraklarının Ermeni işgalinden temizlenmesine kadar devam etmiştir.

1992 yılından itibaren sınır muhafazası için subaylar Bakü Genel Kuvvet Komutanlık Mektebinin Sınır Muhafazası Fakültesinde hazırlanmıştır. 1994'ten itibaren sınır birliklerinin subay ihtiyacı bu mezunlardan karşılanmıştır. Fakat, sistem sınır muhafaza birliklerinin nitelik ve sayısal olarak subay ihtiyacını karşılamak gücünde değildir. 1 Aralık 1998'ten itibaren Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in kararnamesiyle Milli Güvenlik Akademisi tesisi edilmiştir. 12 Haziran 2007'de ise Devlet Sınır Hizmeti Akademisi tesis edilmiştir. Bu kurumun tesisi sınır muhafazasının geliştirilmesi açısından son derece önemliydi. 27 Kasım 2008'den itibaren akademiye bağlı yeni poligon ve eğitim merkezi oluşturulmuştur. Böylelikle yapılan çalışmalar sonucunda bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sınır muhafaza sistemi yüksek gelişim düzeyine ulaşmış, maddi ve teknik altyapısı sağlam bir şekilde oluşturularak muasır radyo iletişim, telekomünikasyon aygıtları ve uydu teknolojisiyle donatılmıştır. Halihazırda ülke sınırlarından çıkış noktalarında sınır kontrolünün organizasyonu uluslararası standartlar seviyesine yükseltilmiş ve sınır kontrol noktalarında belge doğrulama için modern laboratuvarlar kurulmuştur. Personel, devlet sınırını geçen kişi ve araçların güvenilir sınır kontrolü için modern teknik ekipmanlarla donatılmış, tüm sınır geçiş noktalarının otomatik bilgi arama sistemine bağlanması sonucunda göç süreçleri sıkı bir şekilde kontrol altına alınmıştır.⁴⁴Yaklaşık otuz yıl boyunca Ermeni işgali sonucunda sınırlarının tamamı üzerinde kontrolü sağlayamayan Azerbaycan Cumhuriyeti, 2020'de gerçekleşen İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından bu sorunu büyük ölçüde çözmüştür. Halihazırda Azerbaycan tarafı Ermenistan'la sınır çizgisinin belirlenmesi ve giriş çıkış noktalarının kontrolü konusunda yoğun çalışmalarını sürdürmektedir.

Sınır Güçleri Hakkında Kanun

⁴⁴ a.g.k., <https://dsx.gov.az/history/1992-ci-ilden-sonra?type=1992-ci-ilden-sonra&page=6>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).

Azerbaycan Cumhuriyeti Sınır Birlikleri devlet sınırının korunmasını ve dokunulmazlığını sağlamakla görevlidir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sınır muhafazası mevzuatı, başta Anayasa olmak kaydıyla pek çok mevzuat düzenlemesinden oluşmaktadır. Bunlar; Sınır Güçleri Hakkında Kanun, diğer yasal düzenlemeleri Cumhurbaşkanı kararname, emir ve kararları, Bakanlar Kurulu kararları, uluslararası ve hükümetler arası anlaşmalardan ibarettir.⁴⁵ Mevzuat gereği, sınır birliklerinin faaliyetleri, hukuk, şeffaflık, insan hak ve özgürlüklerine saygı, devlet kurumları, STK'lar, ilgili işletmelerin personeli ve nüfus ile yakın ilişkiler, askeri güç inşası organizasyonu ilkeleri temelinde yürütülmektedir.⁴⁶ Kanunda sınır birliklerinin amaç ve faaliyetleri şu şekilde düzenlenmiştir:

1. Devlet sınırlarını belirli bir düzende korur,
2. Devlet sınırlarının yasa dışı olarak değiştirilmesini amaçlayan tüm çabaları engeller,
3. Yabancı ülke birlikleri veya suç gruplarının Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına askeri saldırılarını yener, insanları, devlet mülkiyetini, özel mülkiyeti bu askeri ve diğer eylemlerden korur ve bu tür eylemleri engeller,
4. Devlet sınırlarından kişilerin ve ulaşım araçlarının yasa dışı geçişini engeller ve buna izin vermez,
5. Uygun belgeler varsa, kişilerin, ulaşım araçlarının, gönderilerin ve diğer malların devlet sınırlarını geçmesine izin verir,
6. Patlayıcı, zehirli, radyoaktif, narkotik maddelerin, silahların, mühimmatın ve kaçak malın Azerbaycan Cumhuriyeti'ne giriş çıkışını kalıcı bir şekilde engeller,
7. Yetkisi kapsamında devlet sınırları, sınırlar boyunca rejim ve kontrol noktaları rejimi için kurulan rejimlere uygunluğu sağlar,
8. Devlet sınırlarının korunması, ihlali ve idari ihlal durumlarının araştırılması ile ilgili operasyon ve gözetim faaliyetlerini yürütür ve bu konudaki kararları uygular,
9. Azerbaycan Cumhuriyeti kara veya iç sularında yüzen askeri veya sivil gemilerin kurulu rejime uygunluğunu kontrol eder,

⁴⁵ Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunları. Resmi İnternet Sayfası. 9 Aralık 1991 tarihli 13 Sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, <https://e-qanun.az/framework/39642> (Erişim tarihi: 14.01.2022).

⁴⁶ a.g.k.

10. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yetkili organlarına doğal kaynakların korunması, avcılık yönetmeliklerine uygunluk ve çevrenin korunması konularında yardımcı olur.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak:

- Hava savunma kuvvetlerine ve donanmaya, devlet sınırlarının korunmasıyla ilgili görevlerin yerine getirilmesinde devlet sınırları üzerinde özel kontrol yürüten diğer devlet organlarına yardımcı olur,
- Devlet sınırlarının korunması için devlet kurumları, işletmeler, şirketler ve kuruluşlarla yakın iş birliği içinde çalışır ve faaliyetlerini koordine eder,
- Devlet sınırlarının korunması, vatandaşların, toplumun ve devletin önemli menfaatlerinin iç ve dış tehditlerden korunması ile ilgili görevleri yerine getirmeleri için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin güvenliğini sağlayan diğer organlarına yardımcı olur.⁴⁷

Sınır birlikleri, devlet sınırlarına, sınır nehirlerine, göllere, diğer rezervuarlara, deniz kıyısına veya kontrol noktasına yakın alanlarda bulunan ilçe veya şehirlerde olağanüstü hallerde devlet sınırlarının korunmasına ilişkin yasada belirlenen düzende başka sorumluluklar alabilmektedir.

Sınır birliklerinin koruma sırasında askeri mühimmat kullanımına ilişkin amaçları Azerbaycan Cumhuriyeti Başkomutanı tarafından özel hazırlık, silah ve mühimmat tedariki, sınır birliklerinin teşkilat yapısına göre Azerbaycan Cumhuriyeti Askeri Doktrini doğrultusunda belirlenmektedir. Askeri Doktrin, genel olarak kabul edilen perspektife göre, bir devletin ulusal güvenliğinin sağlanması için belirlenen politik, askeri, ekonomik, psikolojik olayların dengeli ve akla uygun bir yapı içerisinde ele alınan öğretiler bütünüdür.⁴⁸

Sınır birliklerinin görevleri dışındaki amaçlarla kullanılmasına ancak kanunda öngörülen hallerde izin verilir ve başka amaçlarla kullanılması yasaktır. Gerekirse,

⁴⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunları. Resmi İnternet Sayfası. 9 Aralık 1991 tarihli 13 Sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, <https://e-qanun.az/framework/39642> (Erişim tarihi: 14.01.2022).

⁴⁸ Zaur Şiriyev, Azerbaycan'ın Askeri Doktrini ve Dış Politika Yansımaları. *OAKA*, Cilt:5, Sayı: 9, 2010, (132-147), s.134.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkomutanının emriyle devlet birlikleri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin savunmasında yer alabilir.⁴⁹

Sınır Birliklerinin Hakları

Sınır birlikleri, devlet sınırlarının korunması sırasında aşağıdaki haklara sahiptir:

- Hizmet yükümlülüklerini yerine getirirken, belgeleri, nakliyyeyi, gönderileri ve diğer malları kontrol ederken sınır boyunca ilçeler içinde engelsiz hareket etmek,
- Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak devlet sınırlarının ihlali vakalarıyla ilgili idari kovuşturma, soruşturma ve operasyonel faaliyetlerde bulunmak,
- Kişilerin Azerbaycan Cumhuriyeti'ne giriş/çıkış hakkını gösteren belgeleri kontrol etmek, bu belgelere gerekli kayıtları düşmek ve gerektiğinde geçici olarak alıkoymak, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne girişine izin verecek geçerli belgelere sahip olmayan kişilerin, uygun belgelere sahip olana kadar ve Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşının yurtdışındayken belgelerini kaybetmesi durumunda, olay araştırılana ve kendisine ait olana kadar devlet sınırını geçmelerine izin vermemek,
- Devlet sınırını geçen kişilerin bagajlarını ve diğer gönderilerini bağımsız olarak veya gümrük idaresi ile birlikte kontrol etmek, gerekirse daha kapsamlı kontrol için alıkoymak veya belirlenmiş kurallara göre müsadere etmek,
- Kanuna aykırılık durumu ve niteliği dikkate alınarak Azerbaycan Cumhuriyeti'ne getirilmesi veya Azerbaycan Cumhuriyeti'nden çıkarılması yasak olan malzeme, mal veya belgeleri geçmeye teşebbüs eden kişilere izin verilmesi ile ilgili sorununu çözmek,
- Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait yabancı nakliye ve nakil araçlarının, bu araçlarla belirli bir şekilde taşınan yüklerin kontrol edilmesi, gerektiğinde nakil araçlarına sınır birlikleri personeli tarafından refakat etmek,
- İlgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği içinde kontrol noktalarında yurt dışına çıkış yapan ulaşım araçları için park yerinin belirlenmesi,
- Yabancı gemilerde bulunan mürettebatın veya diğer kişilerin, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin iç veya karasularında veya kanunları ihlal eden limanlarında bulunmaları durumunda karaya çıkmalarını engellemek,

⁴⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunları, 9 Aralık 1991 tarihli 13 Sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu

- Azərbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası veya hükümetler arası anlaşmalarına göre yapılan inşaat işleri, tüm ulusal veya savunma inşaatları, doğal afetler, faaliyetler, özellikle tehlikeli bulaşıcı hastalıklar hariç olmak üzere, sınır boyunca şeritte belirli koşullar altında çalışmalarının sınırlandırılması,
- Azərbaycan Cumhuriyeti topraklarına yönelik saldırılara karşı çıkmak, devlet sınırlarında provokasyonun önlenmesi, devlet sınırlarını ihlal eden kişilerin aranması ve kovuşturulması, gerekirse mülkiyet türüne bakılmaksızın tüm işletmelerin, kuruluşların ulaşım araçlarının kullanılması (diplomatik olanlar hariç misyonlar ve uluslararası kuruluşlar), ayrıca STK'lar ve bireylerin kullanılması,
- Vatandaşlardan ve görevlilerden kamu kurallarına uymalarını talep etmek; yükümlülüklerini yerine getirmelerini engelleyen yasaların ihlalini ve diğer eylemleri önlemek,
- Sınır öncesi bölgede devlet sınırlarını ihlal edenlerin aranması ve yakalanması ve ülkenin her yerinde yargılanmaları sırasında, mülkiyet biçimine bakılmaksızın tüm işletmelerin, ofislerin ve kuruluşların binalarına erişim hakkı,
- Sınır öncesi alanda devlet sınırlarını ihlal edenlerin aranması ve yakalanmasını amaçlayan faaliyetlerle bağlantılı olarak, yerleşim yerleri dışındaki sokak ve yollarda geçici olarak hareket ve trafiğin durdurulması veya sınırlandırılması,
- Mülkiyet türüne bakılmaksızın tüm işletme, ofis ve kuruluşlardan hizmet yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için gerekli bilgileri almak. (Bu tür bilgilerin elde edilmesi için kanunda aksi belirlenen durumlar hariç),
- Devlet sınırlarının korunmasında vatandaşlara ödül verilmesi,
- Azərbaycan Cumhuriyeti kanunlarına, uluslararası anlaşmalara, uluslararası hukukun evrensel ilke ve normlarına uygun olarak devlet sınırlarının korunması için diğer faaliyetleri yürütmek.⁵⁰

Sınır Birliklerinin Faaliyetleri ve Vatandaşların Hakları

Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatının öngördüğü durumlar dışında, sınır birlikleri tarafından vatandaşların hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılmasına izin

⁵⁰ Azərbaycan Cumhuriyeti Kanunları. Resmi İnternet Sayfası. 9 Aralık 1991 tarihli 13 Sayılı Azərbaycan Cumhuriyeti Kanunu, <https://e-qanun.az/framework/39642> (Erişim tarihi: 14.01.2022).

verilmemektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına göre sınır birliklerinden açıklama talep etme hakkına sahiptir. Vatandaşların hak ve özgürlüklerinin ihlali durumunda sınır birliklerinin eylemlerine karşı usulüne uygun şekilde itiraz edilebilmektedir.⁵¹

⁵¹ a.g.k.

2. AZERBAJCAN CUMHURİYETİNİN ARAZİ BÜTÜNLÜĞÜ SORUNU

2.1. Karabağ Sorunu: Azerbaycan Sınırlarının Zorla Değiştirilme Girişimleri

Karabağ konusunda Ermeni-Azerbaycan ihtilafının tarihinden bahsederken, Ermenilerin Azerbaycan'a yerleşmesi konusuna da değinmek gerekir. Keza, Ermenilerin Azerbaycan'a ve genel olarak Güney Kafkasya'ya yerleşmeleri çok geç tarihlerde gerçekleşmiştir. Tarihsel kaynaklar, 19. yüzyıla kadar Azerbaycan'da Ermenilerin toplu şekilde iskanını göstermediği gibi Ermeni nüfusunun da yokluğunu ortaya koymaktadır. Rus işgalinin altından bölgenin soyo-demografik yapısı Çarlık yönetiminin planları doğrultusunda tasarlanmıştır. 19. yüzyılda bölgede yaşanan gelişmeler, Rus-Osmanlı, Rus-Kaçar savaşları sırasında bölgedeki Türk ve Müslüman toplumların varlığı Çarlık yönetimini endişelerine neden olmuş, bu yüzden Güney Kafkasya'ya Ermenilerin göç ettirilmesine karar verilmiştir.⁵²

Özellikle 1828 Türkmençay Antlaşması ardından Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleştirilme süreci başlatılmıştır. Bu dönemde Türkiye'den 86.000 ve İran'dan 40.000 Ermeni, şimdi Ermenistan toprakları olan Batı Azerbaycan topraklarına, ayrıca Azerbaycan'ın Nahçıvan, Gence, Karabağ vd. bölgelerine yerleştirilmiştir. Çar II. Nikolay, işgalin ardından bir kanunnameyle Ermeni Vilayetinin oluşturulmasına karar vermiştir. Daha sonra 1846'da bu vilayet kaldırılmış ancak Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleşme süreci olumsuz bir iz bırakmıştır.⁵³ Ermenilerin Kafkasya'ya yerleşmeleri çok daha önceden başlamış olup, farklı dönemlerde kademeli olarak gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 200 yıl önce Rus Çarı, bazı Ermenilerin Derbent ve Guba'ya yerleştirilmesine ilişkin bir kararname imzalamıştır. "Derbent ve Muşkir'de Ermenilerin Ayrıcalıkları ve Serbest Dolaşım Haklarına Dair Kararname" başlıklı kararnamede Ermenilere geniş hakların verilmesi suretiyle yaşam koşullarının iyileştirilmesi için verimli topraklara taşınmaları gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁴ Bunun yanı

⁵² Hrach Tchilingirian, "Karabağ: Geçiş ve Elit," *Merkez Asya Araştırması* 18/4, 1999, (ss.441-445).

⁵³ Şahin Abbasov, "Azerbaycan: Dağlık Referandum Olmasa Da Karabağ'a Giden Yol," *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/azerbaijan-a-road-if-not-a-referendum-for-nagorno-karabakh>, 17.08.2005, (Erişim tarihi: 20.08.2021)

⁵⁴ Christopher Walker, *Armenia ve Karabağ: The Struggle for Unity* Minortiy Rights Group, London, 1991, s. 118

sıra 1723'te Rus Çarı I. Petro, 12 Eylül'de Bakü, Derbent ve Guba'daki Ermenilerin yeniden iskanı için özel topraklar tahsis etmek için bir kararname imzalamış, 1726'da II. Katerşina, Ermenilere "özel merhamet ve koruma gösterilmesi" gerektiğini belirten bir kararname çıkarmıştır. 1729'da Çar kararnamesi ile bir grup Ermeni hükümdarı Rus tebaasına alınmıştır. Ayrıca 1799'da Çar I. Pavel, Ermenilerin Gazah'a yerleşmesine yardım etmesi için Kartli-Kakheti krallığına özel talimatlar vermiştir. Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesi, sadece ayrı kararname ve talimatlarda değil, aynı zamanda devletlerarası anlaşmalarda da yapılmıştır. 1828'de Rusya ile İran arasında imzalanan Türkmençay Barış Antlaşması'nda İran'da yaşayan Ermenilere, Rus topraklarına serbestçe girme hakkı veren bir madde de yer almıştır. Bu aslında Ermenilerin Azerbaycan topraklarına göçünün temelini oluşturmuştur. Çünkü Rus toprakları olarak kastedilen aslında İran'a daha yakın olan Azerbaycan topraklarıdır.⁵⁵1828-1829 Türk-Rus savaşından sonra Türkiye'deki Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu konudaki uygulamaları hızlandırmak için Rusya'da özel bir komite kurulmuş ve 12 maddeyi kapsayan genel kurallar oluşturulmuştur. Böylece Ermeniler yavaş yavaş Azerbaycan topraklarına yerleştirilmiştir; burada kendileri için iyi koşullar yaratılmış ve verimli topraklar tahsis edilmiştir.⁵⁶

19. yüzyılın başında sadece Erivan'da 12.000 Azerbaycanlının yaşadığı bazı Rus kaynaklarında da geçmektedir. Şehrin Ruslar tarafından ele geçirilmesinden sonra nüfusun bir kısmının İran'a göç etmesine rağmen, Azerbaycan Türklerş hala şehir de çoğunluk olarak kalmıştır. Böylece, 1829'a göre, yalnızca Erivan şehrinde, nüfusun yüzde 80'i Azerbaycan Türklerinden ibaret idi. Rus İmparatorluğu'nun ilk nüfus sayımına göre, 1897'de Batı Azerbaycan'da, Erivan eyaletinde 313.178 Azerbaycanlı yaşıyordu. Ancak birkaç yıl sonra bu rakamlar değişmiştir. 1905-1906 yıllarında Azerbaycan'da Ermeniler tarafından toplu soykırım eylemleri gerçekleştirilmiştir. Bu yıllarda Bakü, Tiflis, Erivan, Nahçıvan, Gence, Karabağ ve Zengezur'da Müslüman/Türk ahali katletmiş ve insanlık dışı eylemler yaşanmıştır. Ermenilerin Zengezur, Şuşa, Cavanşir ve Cebraill'de 75 Müslüman köyünü tamamen yok ettiği, Erivan ve Gence vilayetlerinde 200'den fazla yerleşim yerini yıktığı bilinmektedir. 20.

⁵⁵ a.g.e., s. 119.

⁵⁶ Stuart Coffman, *Modern Hate: The Symbolic Policy of Ethnic War*, United States: Cornell University Press, 2001, 60.

yüzyılın başlarında Güney Kafkasya’da meydana gelen olaylar sonucunda, Sovyet hükümetinin kuruluşunun arifesinde, Azerbaycan topraklarının büyük bir bölümü Ermenilerin kontrolüne geçmiştir.⁵⁷ Karabağ sınır sorunlarıyla ilgili anlaşmazlık Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Sovyet dönemi sınırlarının çizilmesiyle başlamıştır. 1923’te Karabağ Özerk Bölgesi kurulmuştur ve bölgeye Azerbaycan içinde daha fazla özerklik verilmiştir. Ancak Ermeniler birkaç kez bölgenin Ermenistan’a katılması için Moskova’ya başvuruda bulunmuşlardır.⁵⁸ Bu ve benzeri talepler Sovyetler Birliği dönemi boyunca devam etmiş, Ermeniler, fırsat buldukları zaman Moskova yönetimi nezdinde girişimlerde bulunarak, Karabağ’ı Azerbaycan’dan ayrılmaya çalışmışlardır. Bu girişimler daha ziyade Moskova iktidarının değiştiği veya zayıfladığı dönemlerde gündeme gelmiştir. 1985’te kendisi de bir Ermeni yanlısı olan M.S. Gorbaçov’un iktidara gelmesini Ermeniler, kendileri açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Ocak 1988’de Karabağ ve Ermenistan’dan 80.000 Ermeni tarafından imzalanan bir başvuru yapılmış,⁵⁹ 20 Şubat 1988’de Karabağ Sovyeti’nin, Ermeni SSC’ye katılma kararı alınmıştır. Azerbaycan 13 Haziran’da resmi olarak bunu reddetse de iki gün sonra Ermenistan Karabağ’ı ilhak etmeyi kabul etmiştir. 1 Aralık 1989’da Ermenistan SSC Yüksek Sovyeti ve Karabağ Vilayet Sovyeti, “Karabağ’ın Ermenistan ile yeniden birleşmesi hakkında” ortak bir kararı kabul etmiştir. 2 Eylül 1991’de Hankendi’deki (Stepanakert) 29. Karabağ Vilayet Sovyeti Karabağ’ı bağımsız bir cumhuriyet olarak ilan etmiştir. Azerbaycan 30 Ağustos’ta bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu süreçte baş gösteren olaylar Karabağ’ın Ermeniler tarafından bir terör yuvası haline getirildiğini göstermektedir. 26 Kasım’da Karabağ’ın özerk statüsünü kaldırmıştır. Ancak Karabağ Ermenileri ayrılma girişimlerini sürdürmüş ve 10 Aralık’ta yapılan bir referandumda 615 kişi bağımsızlık için oy kullanmıştır. Oylamaya çok az sayıda Azerbaycanlı katılmıştır. Bakü ise oylamanın meşruiyetini tanımadığını bildirmiştir. 6 Ocak 1992’de ise yapılan referanduma dayanarak Hankendi resmen bağımsızlığını ilan etmiş, ancak Ermenistan dahil hiçbir devlet Karabağ’ı bir devlet olarak tanımamıştır.⁶⁰

Rus desteğini de arkasına alan Ermeni güçleri 1992’de Şuşa ve Hocalı’yı da işgal etmişlerdir. Ardından durmayarak Laçın, Hocalı, Kelbecer ve Ağdere’yi de alan

⁵⁷ Anar İsgəndərov, *1918-ci il mart qırğınının tarixşünaslığı*, “Mütərcim”, Bakı 1997, s. 184.

⁵⁸ Volker Adam, “Az újkori azerbajdzsán-török identitás kezdetei” *Világtörténet* (2014) 3 (pp.409–431), p.385.

⁵⁹ Stuart Coffman, *ag.e.*, s. 60.

⁶⁰ İsgəndərov, *a.g.e.*, s. 185.

Ermeniler, 1993'te Ağdam'a girmiş. Ağdam'ı, Cebrayıl, Fuzuli, Gubadlı ve Zengilan şehirlerini de ele geçirmiştir. 25-26 Şubat 1992'te Hocalı'da Ermeniler tarafından soykırım yapılmıştır. Hocalı soykırımında 106'sı kadın, 83'ü çocuk olmakla 613 kişi öldürülmüştür.⁶¹ Barış antlaşması ise 1994 yılında Bişkek'te imzalanmıştır.⁶²

Görüldüğü üzere Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını elde etmesinin ardından yaşadığı en ciddi problemlerin başında toprak bütünlüğü ve sınır dokunulmazlığının korunması olmuştur. Azerbaycan toprak bütünlüğüne karşı saldırgan tavırlar sadece Ermenilerle sınırlı kalmamıştır. 1993'te yılında bir taraftan Albay Suret Hüseyinov ayaklanırken diğer taraftan bir grup ayrılıkçı ülkenin güney bölgesinde isyan çıkararak Talış-Mugan Cumhuriyeti adıyla yapıyı ilan etmişlerdir ortaya çıkmıştır. Hatta bu gelişmeler üzerine bazı birlikler cepheden çekilince Ermeniler o bölgeleri kolaylıkla ele geçirmişlerdir.⁶³

Azerbaycan'da yaşanan bu gelişmeler, toprak bütünlüğü ve sınırların ihlali, Ermeni işgali, Gence ayaklanması ve Talış Muğan Cumhuriyeti'nin kurulması, doğrudan ve dolaylı yoldan Rusya'nın, en iyi halde, Rusya içindeki bazı kesimlerin destekledikleri bilinmektedir. Fakat Rusya Federasyonu Azerbaycan'ı tam olarak gözden çıkarmamıştır; zira Azerbaycan'la ilişkilerde ciddi bir kırılma Rusya'nın Güney Kafkasya'daki çıkarlarına zıt olacaktır. Bu yüzden gerektiğinde Ermenilere silah hibe ederken, bazı silah türlerinin de Azerbaycan'a satışı gerçekleşmiştir. Bunun yanında, fiiliyatta tam tersini yapsa açıklamalarında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu, Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğunu beyan etmiştir. Azerbaycan da Rusya ile ilişkilerinde barış ve iyi komşuluk mesajları vererek sert eleştirilerden kaçınmıştır. İki ülke arasındaki önemli gelişmelerden biri 2010 yılında yaşanmıştır. Önceleri iki ülke arasında sınır sorunlarına neden olan Harakoba ve Uryanoba köyleri 2010 yılında Azerbaycan toprağı olarak kabul edilmiştir. Ancak Azerbaycan hükümeti isteyen köylülere Rusya Federasyonu vatandaşı olarak kalabilme hakkı da tanımıştır.⁶⁴

⁶¹ Bakhshaliyev, a.g.e., 2021: 51-52.

⁶² Ruslan Rehimov, Azerbaycan'ın zafer kazandığı 2. Karabağ Savaşı'nın üzerinden 2 yıl geçti, Anadolu Ajansı 27.09.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-zafer-kazandigi-2-karabag-savasinin-uzerinden-2-yil-gecti/2695589> (Erişim tarihi: 22.12.2022)

⁶³ Azərbaycan Respublikasının Lənkəran, Astara, Masallı, Lerik, Yardımlı, Cəlilabad və Biləsuvar rayonlarında yaranmış vəziyyət haqqında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Qərarı, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri Heydər Əliyev, Bakı şəhəri, 17 avqust 1993-cü il. № 672.

⁶⁴ Xaçmaz rayonunun Xaraxoba kəndinin Pəlidlı kəndi adlandırılması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 10.11.2013, <https://president.az/az/articles/view/10460>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).

2.2. Azerbaycan'ın Toprak Bütünlüğü Uğrunda Verdiği Savaşlar

20. yüzyıl tarihine en trajik çatışmalardan biri olarak giren Ermenistan-Azerbaycan Savaşı milyonlarca insanın kaderini ciddi şekilde etkilemiştir. Çatışma, 1988'de Ermenistan'ın açık toprak iddiaları, etnik zeminde provokasyon ve Azerbaycan'ın tarihi topraklarına yönelik askeri saldırganlığıyla başlamıştır. Bölgede jeostratejik çıkarları olan Rusya'nın desteğine güvenen Ermenistan, Azerbaycan'daki iç istikrarsızlığını "meşru müdafaa gücü" adı altında saldırgan politikasını gizlemek için kullanmış, Fuzuli, Ağdam, Laçın, Cebrayıl'ı, Kubadlı, Zengilan ve Kelbeceri işgal etmiştir. Ayrıca Ermenistan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'a bağlayan tek ulaşım yolu olan Mehri demiryolunu tahrip etmesi sonucu Nahçıvan da abluka altında alınmıştır.⁶⁵

12 Mayıs 1994'te Bişkek Protokolüne dayalı bir ateşkes anlaşması imzalanmasına rağmen, Ermenistan anlaşmayı ihlal ederek her gün Azerbaycan topraklarına ve sivillere ateş açmıştır. AGİT Minsk Grubu'nda 1 Ocak 1997'de Karabağ sorununun çözümü konusunda üçlü bir eşbaşkanlık (Rusya, ABD ve Fransa) kurulmasına rağmen, eşbaşkanların çifte standartlı yaklaşımı ve Ermenistan'ın art niyetli tutumu, bu grubun yapısını bozmuştur.⁶⁶

2020 yılına dek devam eden süreçte Ermenistan sürekli olarak ateşkes rejimini ihlal etmiştir. Bu ihlaller arasında en ciddiisi 2016 yılında gerçekleşmiştir. İki ülkeyi yeniden savaşa sürükleyen olaylar 2016 yılında Ermenilerin ateşkesi bir kez daha bozarak Azerbaycan mevzilerini ateş altına almasıyla başlamıştır. Ancak Ermeniler beklenmedik bir direnişle karşılaşmıştır. Bu direnişin sonrasında taarruza geçen Azerbaycan ordusunun ilerleyişi sonucunda Fuzuli, Cebrayıl ve Terter bölgesinde 2 bin hektardan fazla toprak Azerbaycan'a geçmiştir.⁶⁷ Rusya'nın araya girmesiyle ateşkes yeniden sağlanmış ve Dağlık Karabağ çevresindeki Ağdam, Fuzuli, Cebrayıl, Zengilan, Kubadlı ilçeleri ve 13 köyün Azerbaycan'a verilmesi gündeme gelmiştir. Ancak Ermenistan tarafı bu durumdan memnun kalmayarak gerilimi sürekli arttırmayı tercih etmiştir.

⁶⁵ Ramile Dadaşova, "Cənub Qafqazda olan münaqişələrin səbəb və nəticələri": *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 4/2: Aralık 2020 (ss.115-155), s. 116.

⁶⁶ Süreçlerle ilgili bkz: Musa Qasımlı, *Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995-ci illər)*, "Gənclik", Bakı 1996

⁶⁷ Bakhshaliyev, a.g.e. s. 67.

Şekil 2: Karabağ Haritası

Kaynak: (setav.org, 2022) Açıklama: *Haritada kırmızı olarak görülen alan Karabağ bölgesidir. Turuncu taralı bölge ise önceden Ermeni işgali altında olan ve Azerbaycan tarafından işgalden kurtarılan bölgedir. Siyah kısa çizgiler ise Ermenistan-Azerbaycan ihtilaflı sınırlarını göstermektedir.*

Eylül 2020’de Ermenistan tarafından ateşkesin bir başka ihlali, Azerbaycan Ordusu’nun karşı saldırısıyla sonuçlanmıştır. İlk ateş 27 Eylül sabahında Ermeniler tarafından açılmış ve Azerbaycan ordusu buna şiddetle karşılık vermiştir. İlk etapta Fuzuli, Tartar ve Murovdağ’da pek çok yer ele işgalden kurtarılmıştır. Sonrasında ise Cebrayıl ve Hadrut ele geçirilmiş, 20 Ekim’de ise Zengilan ili alınmıştır. Ağır kayıplar veren Ermeniler ateşkes yapmak isteseler de sonrasında yeniden saldırı düzenleyince Azerbaycan ordusu yeniden harekete geçmiş ve Şuşa’yı da ele geçirmiştir. Şuşa’nın yeniden alınmasının ardından Azerbaycan ordusu 71 köyü, bir kasabayı ve 8 stratejik noktayı da ele geçirmiştir. Bu süreçte düşmandan geri alınan yerler 300 civarı olmuştur. Şuşa ve çevresinin ele geçirilmesi Ermenistan’ın ordusunun tüm harekât becerisini sekteye uğratmıştır.⁶⁸ Bu gelişmeler üzerine, Ermenistan ordusu yenilgisini kabullenmek zorunda kalmıştır. 10 Kasım’da Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Rusya Devlet Başkanı ve Ermenistan Başbakanı, düşmanlıkların durdurulması konusunda Üçlü Bildiri imzalamıştır. Bildiriye göre Kelbecer bölgesi 15 Kasım 2020, Ağdam bölgesi 20

⁶⁸ Bakhshaliyev, a.g.e. s.70-73.

Kasım ve Laçın bölgesi 1 Aralık'a kadar Azerbaycan Cumhuriyeti'ne iade edilecektir. Antlaşmada Karabağ'ın statüsü hakkında hiçbir şey söylememesi Azerbaycan Ordusunun askeri zaferi olarak görülmüştür. Ayrıca Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Azerbaycan'ın batı bölgelerini tarafların mutabakatı ile birbirine bağlayan yeni ulaşım hatlarının inşası, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın ana anakarasına bağlama yolunda önemli bir adım olmuştur.⁶⁹ İki ülke arasında yaşanan İkinci Karabağ Savaşı sırasında Ermenistan tarafından yapılan açıklamaya göre 2 bin 425 askeri ölmüştür. Azerbaycan tarafından yapılan açıklamaya göre ise 2 bin 783 asker hayatını kaybetmiştir.⁷⁰ Bu rakamın ilerleyen günlerde yapılan açıklamalarla daha arttığı gözlemlenmiştir.

Şekil 3: Savaşta Kullanılan SİHA'lardan

Kaynak: (Ekşi, 2022: 162).

Azerbaycan'ın Ermenistan karşısında 2020 yılında verdiği savaşta üstün çıkmasında, savaş alanında kullandığı yeni teknolojilerin de etkisi olmuştur. Özellikle Türk İHA ve SİHA'larının savaş alanında verdiği üstünlük dikkat çekmiştir. Ayrıca bu üstünlük sadece savaş alanında değil psikolojik harpte de Azerbaycan'a avantaj sağlamıştır. Kullanılan SİHA'ların fotoğraf ve videolarının internet üzerinden paylaşılması hem Azerbaycan haklı ve ordusunda güvene hem de Ermenistan ordusu ve halkında tedirginliğe neden olmuştur.⁷¹

⁶⁹ Dadaşova, a.g.e., s. 116.

⁷⁰ BBC, Dağlık Karabağ: Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalarda '5 binden fazla asker öldü', <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55164241> , (Erişim tarihi: 14.01.2022).

⁷¹ Bkz: Muharrem Ekşi, "Söylemler Savaşı: Kamu Diplomasisi Çerçevesinde Karabağ Savaşı", İçinde: *2020 Karabağ Savaşı. İlham Aliyev: Karabağ Azerbaycan'dır!*, (Ed. Ali Samir Merdan), Nobel Yayınları, Ankara 2020 (ss. 155-168).

2.3. Hazar Denizinin Hukuki Statüsü Sorunu

2.3.1. Genel Olarak

Sovyet döneminde Hazar'a kıyıdaş iki devlet vardır. Bu ülkeler SSCB ve İran'dır. SSCB'nin dağılmasının ardından kıyıdaş devlet sayısının beşe yükselmesi (İran, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan) Hazar'ın statü sorununu ortaya çıkarmıştır. Bağımsızlığını kazanan, ekonomilerini tekrar yapılandırırken zengin petrol ve doğalgaz kaynakları olan Hazar Denizi'nin de onlar için çok daha önemli bir konuma erişmiştir. Bu ülkeler Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün ulusal kısımlara bölünerek her kıyıdaş ülkenin kendisine mahsus hakları olacağı egemenlik alanlarına ayrılması gerektiğini belirtirken, bu açıdan Hazar Denizi'nin bir "göl" veya "deniz" şeklinde ele alınabileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Hazar Denizi'nin, Kafkasya ve Orta Asya hakimiyet alanının denetiminden çıkmaması için uğraşan ve ABD'nin bölgedeki gücünün artmasını engellemek isteyen Rusya Federasyonu da müşterek egemenlik iddiasını öne sürerek Hazar Denizi'nin bir "göl" veya "özel bir su havzası" olduğunu belirtmiştir. İran devleti de bu konuda Rusya ile aynı görüşte olmuştur.⁷²

Hazar Denizi, dünyanın karayla çevrili en büyük tuzlu su kütlesi, göldür. Hazar'a kıyıdaş ülkeler; kuzeyde Rusya, güneyde İran; Batıda Azerbaycan, doğuda Kazakistan ve Türkmenistan'dır. Hazar Denizi'nin Asya, Avrupa ve Orta Doğu'nun kesişme noktasındaki konumu, bölgenin uluslararası jeopolitik için stratejik önemini arttırmıştır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce, Sovyet-İran anlaşmaları Hazar Denizi'nin kullanım haklarını yönetmiştir. Ancak o zamandan beri yönetim ve sınırlandırmada yasamaya dair ciddi sorunlar bulunmaktadır. Tüm kıyı devletleri, deniz tabanının bölünmesi ve yüzey sularının sınırlandırılması konusundaki anlaşmazlıklarını çözmenin ideal yolunun çok taraflı bir anlaşma olduğu konusunda hemfikirdir. Hazar'a kıyısı olan devletler, uzun yıllar devlet ve hükümet başkanlarının zirve konferansları da dahil olmak üzere çeşitli düzeylerde Hazar sorununun çözümü için çaba harcamışlardır. Ancak bu müzakereler her hangi olumlu sonuç vermemiştir.⁷³

⁷² Firdes Şeyda Kahraman, Ali Samir Merdan. "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", *Kafkas University. Faculty of Economics and Administrative Sciences. Journal* 11.21. 2020, (ss.427-461).

⁷³ Sohbet Karbuz, "The Legal Status Of The Caspian Sea: Implications on Caspian Resources Development and Transport," *Energy Policy Turkey* 2. 2016, (ss. 62-69), s.62.

Hazar'ın hukuki statüsü, yani kapalı deniz mi yoksa göl mü olduğu konusunda uzmanlar arasında çeşitli görüşler ve açıklamalar bulunmaktadır.⁷⁴ Öte yandan, Hazar Denizi ile bir dünya okyanusu arasında herhangi bir doğal bağlantı olmaması nedeniyle kapalı bir deniz olarak kabul edilemeyeceğine dair iddialar da vardır. Bu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya tarafından desteklenen tezlerden olmuştur. Bütün bunlar, Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda kıyı devletleri arasında farklı bilimsel görüşlerin olduğunu göstermektedir. Hazar Denizi'nin sınırlandırılmasında uygulanacak kural ve düzenlemelerin belirlenmesi, öncelikle yasal rejimine bağlıdır. Hazar'ın kapalı deniz olarak nitelendirilmesi durumunda, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (UNCLOS) şu hükmü uygulanacaktır: kıyı devletlerinin kıta sahanlığı 12 mil karasuları, 200 mil münhasır ekonomik bölgedir. Bu nedenle, UNCLOS'a göre deniz sınıflandırmasının belirlenmesi önemlidir. UNCLOS'un 122. maddesine göre, "*Kapalı veya yarı kapalı deniz, iki veya daha fazla devlet tarafından çevrili ve başka bir denize veya okyanusa dar bir çıkışla bağlı olan veya tamamen veya esas olarak karasularından ve münhasır ekonomik denizlerden oluşan bir körfez, havza veya deniz anlamına gelmektedir.*" Ancak UNCLOS'un 122. maddesinden hareketle Hazar'ın kapalı deniz olarak tanımlanması, onu okyanusa bağlayacak dar bir çıkış veya doğal su rezervuarının olmaması nedeniyle tartışmalıdır. Volga Nehri'ni diğer nehirlerle bağlayan ve sonunda Karadeniz veya Baltık denizlerine dökülen yapay Volga Don kanalı, Hazar Denizi ile bir okyanus arasındaki tek bağlantıdır.⁷⁵

Hazar Denizi bir deniz olarak tanınsa bile, UNCLOS, yasal statüsü sorununu çözmek için uygulanmayacağı ifade edilmektedir. Çünkü Hazar Denizi'nin beş kıyı devletinden sadece Rusya UNCLOS'u onaylamıştır. Diğer kıyı devletler Hazar'ın deniz olarak tanımlanmasına karşı çıkmıştır. Ancak UNCLOS'a göre tüm devletler bunu onaylaması gerekmektedir. Ancak Rusya'nın Hazar'ın deniz olarak tanımlanmasını reddetmesinin hukuki bir meseleden ziyade siyasi bir mesele olarak değerlendirilmesine dikkat çekmek gerekir.⁷⁶ Öte yandan, Hazar bir göl olarak tanımlanırsa, statüsü belirsiz

⁷⁴ Sergei Vinogradov, Patricia Wouters, "The Caspian Sea: Quest for a New Legal Regime," *Leiden Journal International Law* 9. 1996, (pp. 87-98), p. 95. Yusin Lee, "Toward A New International Regime For The Caspian Sea," *Problems of Post-Communism* 52/3. 2005, (pp. 37-48), p. 39.

⁷⁵ Shamkhal Abilov, Ismayil Isayev, "Azerbaijan-Russian Relations: Azerbaijan's Pursuit of Successful Balanced Foreign Policy," *Journal of Central Asian & Caucasian Studies* 9/19. 2015, (pp. 113-143), p. 127.

⁷⁶ Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri," *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 5(2008), (ss. 26-47), s. 34.

kalacaktır. Çünkü uluslararası gölleri yöneten yasal rejim, kapalı denizleri yönetenden farklıdır. Ayrıca uluslararası göllerin bölünmesi için uluslararası bir sözleşme veya tek tip uygulama yoktur. Bu bakımdan, anlaşmazlığın çözümü için kıyı devletleri arasında belirli bir anlaşma olsaydı, o uluslararası gölün hukuk rejimi bu anlaşmaya dayanacaktır. Uluslararası hukuktaki tipik uygulamalarda, açık bir antlaşma ile belirtilmedikçe göller ve iç denizler normalde ortak egemenliğe tabi olarak kabul edilmemektedir.⁷⁷ Ancak özel bir anlaşma veya uluslararası sözleşme yoksa gölün sınırlandırılmasında uluslararası teamül hukuku birincil kaynak olacaktır. Hazar Denizi bir göl olarak tanımlanması, ihtilafa ilişkin iki farklı bakış açısı vardır. Bunlar da kat mülkiyeti ve orta hat ilkeleridir.⁷⁸ Kat mülkiyeti ilkesi, İran ve Rusya'nın Sovyet-İran anlaşmalarına atıfta bulunarak temel argümanı olan Hazar Denizi'nin tüm kıyı devletleri tarafından ortak mülkiyeti ile ilgilidir. Uluslararası hukukta, İspanyol İmparatorluğu'nun bir parçası olan Fonseca Körfezi'ndeki kat mülkiyeti için Hazar Denizi'ne benzer tek bir özel durum vardır. Ancak El Salvador, Honduras ve Nikaragua bağımsızlığını kazandıktan sonra Uluslararası Adalet Divanı tarafından bu ülkelere ortak mülkiyet verilmiştir. Ancak, daha önce Fonseca Körfezi'nin yalnızca İspanyol mülkiyetinde olduğu, ancak Hazar'ın İran ve Rus İmparatorluklarının bir parçası olduğu akılda tutulmalıdır.⁷⁹ Medyan çizgi yöntemi uluslararası göllerin sınırlandırılması için en yaygın olarak kullanılan uluslararası uygulamadır. Orta noktada sınır oluşturmayı ve bölmeyi gerektiren orta hat ilkesine göre, tüm kıyı devletleri, ulusal sektörlerde biyolojik ve doğal kaynaklar, su yüzeyi ve denizcilik üzerinde münhasır egemenliğe sahiptir. Uluslararası uygulamada, Büyük Göller'in Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada arasında, Çad Gölü'nün Kamerun, Çad, Nijer ve Nijerya arasında, Malavi Gölü'nün Malavi, Mozambik ve Tanzanya arasında ve Cenevre Gölü'nün İsviçre ile Fransa arasında bölünmesi için kullanıldığı görülmektedir.⁸⁰

2.3.2. Sovyetler Birliği'nin Dağılıma Kadar Hazar Denizi

Hazar Denizi'nin yasal rejimine ilişkin ilk antlaşma, Rus ve İran arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak 18. yüzyılın başında imzalanmıştır. Hazar Denizi'nin siyasi

⁷⁷ Lee, a.g.e., s. 39

⁷⁸ Farid Rauf Shafiyev, "The Legal Regime of The Caspian Sea: Views of The Littoral States," *The Jamestown Foundation: Prism* 7/6(2001),s.2. <https://jamestown.org/program/the-legal-regime-of-the-caspian-sea-views-of-the-littoral-states/>, (Erişim tarihi: 12.01.2022).

⁷⁹ Terzioğlu, a.g.e., s. 35.

⁸⁰ Shafiyev, a.g.e., s.4.

ve ekonomik önemi haiz olduğu kadar, bir geçiş kapısı olması, bu imparatorlukların onu kontrol etme isteklerini arttırmıştır. Bu bağlamda, Rus İmparatorluğu'nun ilk deniz üssü 1723'te Astrahan'da kurulmuştur. Sonuç olarak İran'ın bir parçası olan, denizin güney ve doğu kıyılarındaki beş Hazar Denizi eyaletinin işgali gerçekleşmiştir. Bu imparatorluklar arasındaki ilk antlaşma 23 Eylül 1723'te St. Petersburg'da imzalanmıştır. Petersburg anlaşması, Derbent ve Bakü şehirlerinin yanı sıra onlara bağlı illerin kontrolünü Rus İmparatorluğu'na bırakmıştır. Ayrıca bu antlaşmaya göre Hazar Denizi'nin güney kıyısında yer alan Gilan, Mazandaran ve Astarabad gibi İran'a bağlı eyaletler de Rusya'nın bir parçası olmuştur.⁸¹ İki imparatorluk arasında Hazar Denizi ile ilgili bir diğer önemli antlaşma, 1806-1813 Rus-İran Savaşı sonucunda 24 Ekim 1813'te imzalanan Gülistan Barış Antlaşması'dır. Barış anlaşmasına göre, Araz (Aras) nehri iki imparatorluk arasında bir sınır olarak kabul edilmiş ve sınır çizgisinin kuzeyindeki topraklar Rus İmparatorluğu'nun bir parçası sayılmıştır.⁸² Gülistan Antlaşması'nın 5. maddesine göre, Rus ve İran ticaret gemilerinin denizde seyretme ve birbirine ait limanlara girme hakları eşittir. Ancak, askeri gemilerle ilgili olarak, Hazar Denizi'nde münhasır sefer yapma hakkı yalnızca Rusya'ya ait olmuş; başka hiçbir ulusun veya devletin denizde savaş gemisi bulundurmasına izin verilmemiştir. 1826-1828 Rus-İran Savaşı sonucunda imzalanan 10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması Rusya, Hazar Denizi'ndeki konumunu güçlendirmiştir. Antlaşmanın 8. maddesi Gülistan Antlaşmasında olduğu gibi hem Rus hem de İran ticaret gemilerine aynı imtiyazları verse de Hazar Denizi'ndeki İran askeri gemilerine yönelik yasağı korumuştur.⁸³ Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Bolşeviklerin Rusya'da kontrolü ele geçirmesiyle bu anlaşmalar geçersiz ilan edilmiştir. 26 Şubat 1921'de Sovyet Rusya ile İran arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'na göre yeni bir yasal rejim oluşturulmuştur. Bu antlaşma, eşit haklar ilkesini baz almıştır. İran'ın Hazar Denizi'nde askeri gemi bulundurmasının yasaklandığı Türkmençay Antlaşması'nın 8. maddesini geçersiz kılan antlaşmanın 1. maddesine göre, her iki taraf da kendi bayrakları altında denizde eşit serbest yüzme hakkına sahip olmuştur. 1935 yılında Sovyet Rusya ile İran arasında imzalanan "Kuruluş, Ticaret ve Seyrüsefer Anlaşması", taraflara kıyı sularında 10 deniz mili sınırına kadar balık avlama hakkı vermiştir. Ancak, bu ikili anlaşmalarda

⁸¹ Shirin Akiner. *The Caspian: Politics, Energy and Security* (Routledge, 2004), s.132.

⁸² Abilov, Isayev, a.g.e., s. 124.

⁸³ Akiner, a.g.e., s.133.

karasuları ile balıkçılık ve ticari hakları sınırlayan 10 millik hat dışında ortak bir sınır veya özel bir rejim tanımlanmamıştır.⁸⁴

Günümüzde, yukarıda bahsedilen anlaşmaların Hazar Denizi'ni bir Sovyet-İran denizi haline getirdiği ve dolayısıyla kat mülkiyeti esaslarına göre düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Ancak bu antlaşmalarda Hazar'ı iki ülke arasında bir 'ortak deniz' olarak tanımlayan doğrudan bir ifade veya madde bulunmamaktadır. Bu kavram, Kuruluş, Ticaret ve Seyrüsefer Sözleşmesi'ne ekli Not 13'te detaylandırılmıştır. Not 13 incelendiğinde; *“Amacı, akit taraflara, yabancı işçilerin Hazar limanlarında yıkıcı faaliyetlerde bulunmalarına izin vermeme yükümlülüklerini hatırlatmaktır”* yazmaktadır. Bu Notun arkasındaki niyet, İngiltere ve Almanya'yı Hazar Denizi'nden uzak tutmaktır.⁸⁵

1949'da Sovyetler Birliği, daha sonra da İran Hazar Denizi'nde petrol arama çalışmalarına başlamıştır. Bunu yaparken de hem birbirlerinden hem de diğer ülkelerden izin alma ihtiyacı duymamışlardır. Ayrıca 1956'da Sovyetler Birliği ile İran arasındaki resmi kara sınırı çizilerek Azerbaycan'daki Astara köyü Türkmenistan'daki Hasankuli köyüne bağlanmıştır. Bu anlaşma Hazar Denizi'nin sınırlarını çizmese de uygulamada resmi olmayan sınır çizgisi olmuş ve doğal kaynaklarla ilgili tüm operasyonlar bu hatta göre düzenlenmiş ve İran'ın yargı yetkisini denizin küçük bir güney kısmıyla sınırlamıştır. 1964'te Sovyetler Birliği ile İran arasında havacılıkla ilgili anlaşma da Astara-Hasankulu hattını bir hava sahası sınırı olarak onaylanmamış ve Sovyet tarafınca yoğun bir şekilde korunmuştur. Bu kapsamda alanın dışına uçmak isteyenlerin Sovyet yetkililerinden izin almaları gerekmiştir.⁸⁶

1970 yılında Sovyetler Birliği Petrol ve Gaz Sanayi Bakanlığı bu hattın (Astara-Hasankulu) kuzeyini Azerbaycan, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan'a ait sektörlere ayırmıştır. Uluslararası örf ve âdet hukukunun sağladığı ortanca çizgi ilkesi, sınırları birleşene kadar devletlerin kıyılarından denizin merkezine eşit bir mesafeye dayalı olarak toprak belirlemektedir. Bu “sektörel bölünmenin” temeli de budur ve mülkiyet hakkı olmamasına rağmen kıyı devletlerine kendi sektörlerinde jeolojik araştırmalar yapma ve hidrokarbon kaynaklarının geliştirilmesi hakkı verilmiştir. Bu sektörel bölünme içindeki deniz havzası, kıyı devletinin toprakları olarak kabul edilmektedir. Bu

⁸⁴ Abilov, Isayev, a.g.e., s. 125.

⁸⁵ Terzioğlu, a.g.e., s.36

⁸⁶ Lee, a.g.e., s.41

bölünmeye göre Kazakistan 113.000 km², Rusya 64.000 km², Azerbaycan ve Türkmenistan yaklaşık 80.000 km² kazanmıştır. Bu sektörel ayırım, eski Rusya Başbakanı Viktor Chernomyrdin tarafından 1993 yılında Astrahan’da düzenlenen bir seminerde yaptığı konuşmada anlatılmıştır.⁸⁷ Yukarıda özetlenen anlaşmalarla ilgili olarak, Türkmenistan’ın eski Dışişleri Bakan Yardımcısı Yolbars A. Kepbanov, 1921 ve 1940 anlaşmalarının sadece denizcilik, balıkçılık ve ticaretle ilgili olduğunu ve Hazar Denizi’nin yasal statüsünü tanımlamadığını belirtmiştir. Ayrıca, anlaşmaya taraf olan devletlerin, artık uluslararası hukukun öznesi olarak var olmayan Sovyet Rusya ve İran olduğu ve Hazar Denizi çevresinde yeni bağımsız kıyı devletlerinin ortaya çıktığı göz önüne alındığında tüm kıyı devletlerinin çıkarlarına cevap verebilmek için yeni bir yasal rejim belirlemeye ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.⁸⁸

2.3.3. Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Sonra Hazar Denizi ve Bugünkü Statüsü

1991 yılında Sovyetler Birliği’nin çöküşü, Hazar Denizi’nin siyasi coğrafyasını, kıyılarında yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıyla kapsamlı bir dönüşüme itmiştir. Artık Hazar Denizi’ne kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkeler de söz sahibi olmak istemiştir. Bu dönüşüm, kıyı devletlerinin deniz havzasının muazzam doğal kaynaklarının kontrolü için iki karşıt gruba bölünmesine yol açmıştır. 1991 öncesi Rus ve İran ortak görüşüne göre Hazar Denizi, Rus-İran anlaşmasına göre yönetilmiştir. 21 Aralık 1991 tarihli Alma-Ata Deklarasyonu, Hazar Denizi’ne kıyısı olan tüm devletlerin Sovyetler Birliği’nin uluslararası anlaşmalarına riayet edeceklerini ve 1921 ve 1940 anlaşmaları da dahil olmak üzere hepsinin geçerliliğini tanıyacaklarını ilan etmiştir. Rusya ve İran, bunun kıyı devletlerinin ortak kullanımına bırakılması gerektiğini vurgulamıştır. Onların tutumuna göre Hazar Denizi, 1982 UNCLOS kapsamına girmemektedir ve yukarıda belirtilen bu anlaşmalar Hazar Denizi’ndeki tüm kıyı devletlerinin hak ve yükümlülüklerinin yasal dayanağı olmalıdır.⁸⁹ Öte yandan Hazar Denizi’nin yeni bağımsız devletleri, Sovyetler Birliği ile İran arasındaki anlaşmaların yasallığını sorgulamış; 1921 ve 1940 anlaşmalarının hiçbir zaman deniz yatağının işlenmesi konusunu ele almadığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, bu

⁸⁷ İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi’ni Paylaşım Sorunu”, *Sosyo Ekonomi*, Özel Sayı: 6(12), 2010, (ss. 63-92), s. 70-71.

⁸⁸ Yolbars A. Kepbanov, “The New Legal Status of The Caspian Sea is The Basis of Regional Co-Operation and Stability,” *Journal of International Affairs* 2/4, 1997 (sayfa numaralandırılması yok).

⁸⁹ Terzioğlu, a.g.e., s.38

antlaşmalar yeni kıyı devletlerinin çıkarlarını göz ardı etmiştir. Bu nedenle, UNCLOS’u kabul ederken, Hazar Denizi’nin ulusal sektörlere bölünmesini desteklemiştirler.⁹⁰ Azerbaycan, tüm kıyı devletlerinin Hazar Denizi’nin biyolojik kaynakları, deniz yatağı, deniz yolu, su sütunu ve yüzeyi üzerinde egemenlik sahibi olacağı bir orta hat üzerinde denizin uygun sektörlere bölünmesine verdiği destekte en kararlı olanıdır ve Hazar Denizi’nin bir sınır gölü olarak tanımlanmasını savunmuştur.⁹¹ Bu konuda Azerbaycan’ın eski Dışişleri Bakanı Hasan Hasanov, “*Hazar bir göldür ve uluslararası sözleşmeler göllerin durumu hakkında hiçbir şey söylemiyor. Görüşmeler ancak uygulamayla ilgili olabilir ve Azerbaycan da bu uygulamaya devam ediyor*” demiştir.⁹²

Azerbaycan’ın konumu, “*toprak, mineral zenginliği, iç ve karasuları, kıta sahanlığı, florası ve Azerbaycan toprakları üzerindeki hava sahası ile birlikte cumhuriyetin münhasır mülkiyeti*” olduğunu iddia eden 1995 Anayasasında yer almaktadır. Rusya’nın 1921 ve 1940 anlaşmalarını dayatma isteğiyle ilgili olarak Azerbaycan, bu anlaşmaların sadece denizcilik ve balıkçılıkla ilgili olduğunu ve deniz yatağının doğal kaynaklarının işlenmesi konusu açık bırakırken denizin yasal statüsünü tanımlamadığını iddia etmiştir. Daha da ileri giderek, anlaşmaların taraflarının İran ve Sovyet Rusya olduğunu ve bu anlaşmanın Hazar Denizi’nin yeni bağımsız devletlerini barındırmada başarısız olduğunu ileri sürmüştür.⁹³ Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, yukarıda bahsedilen anlaşmaların yasallığı ile ilgili olarak, 14 Aralık 1998 tarihli açıklamasında, “*Her egemen Hazar devleti, maden kaynaklarını kendi ulusal sektöründe geliştirir. Denizcilik ve balıkçılıkla ilgili sorunları kapsayan 1921 ve 1940 tarihli Sovyet-İran Antlaşmaları, Hazar Denizi’nin maden kaynaklarıyla ilgili sorunları düzenlememektedir*” demiştir.⁹⁴ İnsan Hakları İzleme Örgütü araştırmacısı Faraz Sanei, Azerbaycan’ın resmi tutumunu şu şekilde özetlemiştir: Deniz dibinin eşit mesafe veya orta çizgi ilkesine göre bölünmesi gerekmektedir; Sovyetler Birliği (Rusya) ve İran arasında imzalanmış 1921 ve 1940 tarihli antlaşmaları, madencilik haklarına uygulanamaz ve sadece balıkçılık ve seyir rotalarını düzenlemektedir. Sovyetler Birliği,

⁹⁰ Shafiyev, a.g.e., s.5.

⁹¹ Y. Zeinolabedin, S. Yahyapoor, Z. Shirzad, “The Geopolitics of Energy in The Caspian Basin,” *International Journal Environmental Research* 5/2, 2011, (ss. 501-508), s. 504.

⁹² Lee, a.g.e., s. 39.

⁹³ Mustafa Aydın, “Foucault’s Pendulum: Turkey in Central Asia and the Caucasus,” *Turkish Studies* 5/2, 2004, (pp. 1-22), p.3.

⁹⁴ Mahmoud Ghafouri, “The Caspian Sea: Rivalry and Cooperation,” *Middle East Policy* 15/2(2008), (pp. 81-96), p. 87.

Deniz boyunca Astara ile Astara arasında bir sınır çizgisi çizerek Hazar'ı İran ve Sovyet bölgelerine ayırmıştır. Ayrıca Hosseingholi ve Sovyet sektörünü Azerbaycan, Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan arasında daha da bölünmelidir. Azerbaycan Meclisi (veya Parlamentosu) ve Anayasa, Hazar'ın Azerbaycan kesimi üzerindeki egemenlik ilkesini kodlamıştır.⁹⁵

İran ile Sovyetler Birliği arasında bahsi geçen anlaşmaların hiçbiri resmi bir sınır çizmemiştir. Ayrıca Hazar Denizi'nin deniz mi yoksa göl mü olduğu konusunda hukuki statüsünü belirlememiştir. Böylece 1991'de Sovyet Bloku'nun çöküşünden sonra Hazar Denizi, deniz için en uygun yasal rejim konusunda farklı görüşler benimseyen kıyı devletleri arasında yeni bir siyasi, ekonomik ve stratejik yüzleşmenin konusu haline gelmiştir.⁹⁶

12 Ağustos 2018 tarihinde Kazakistan'ın Aktau kentinde Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan cumhurbaşkanları arasında Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme imzalanmıştır. Daha önce statüsü, Hazar Denizi'nin kapalı (iç) bir deniz olarak tanımlandığı ve her Hazar devletinin 10 millik bir bölge üzerinde egemenlik haklarına ve denizin geri kalanına eşit haklara sahip olduğu Sovyet-İran anlaşmaları tarafından düzenlenmiştir. Yeni sözleşmeye göre, her ülkenin kendi karasuları (15 mil genişliğindeki bölgeler) bulunmaktadır. Ayrıca 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi hükümleri Hazar Denizi'ne uygulanmayacak, deniz tabanı denizlerdeki komşuların yaptığı gibi sektörlere ayrılacak ve Hazarın bir göl olduğu ilkesine dayanarak üzerinde egemenlik kurulacaktır.⁹⁷ BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin imzalanmasını memnuniyetle karşılamış ve bunu bölge ülkelerinin uzun vadeli anlaşmazlıkları çözmesine yardımcı olacak tarihi bir belge olarak nitelendirmiştir. Guterres'in bu durumu basın açıklamasında da belirtmiştir. Genel Sekreter, bu tarihi belgenin uluslararası barış ve güvenliği desteklemek için gerekli bölgesel iş birliğinin önemini gösterdiğini söylemiştir. Sözleşme, Hazar Denizi'ne kıyısı olan devletlerarasında uzun

⁹⁵ Faraz Sanei, "The Caspian Sea Legal Regime, Pipeline Diplomacy, and The Prospects for Iran's Isolation From The Oil and Gas Frenzy: Reconciling Tehran's Legal Options with its Geopolitical Realities," *Vanderbilt Journal Transnational Law* 34. 2001, (pp. 681-846), p.681.

⁹⁶ Abilov, Isayev a.g.e., s. 127.

⁹⁷ Елена Слободян, Почему Каспийское море нельзя назвать ни морем, ни озером?, https://aif.ru/politics/world/pochemu_kaspiyskoe_more_nelzya_nazvat_ni_morem_ni_ozerom, 13.08.2018 (Erişim tarihi: 26.08.2022).

süredir devam eden çok çeşitli sorunların çözümü için paha biçilmez bir araç ve bölgesel gerilimlerin ortadan kaldırılmasında önemli bir adım olacaktır.⁹⁸

“Bölgesel Anayasa” olarak nitelendirilen Hazar Denizi Sözleşmesi, aynı zamanda bir çerçeve sözleşme olup uzun vadede ikili veya çok taraflı daha ayrıntılı ek düzenlemelerle daha da desteklenebilecektir. Kıyıdaş devletler, Hazar Denizi’nin güney kesiminin sınırlandırılmasını ve tartışmalı enerji alanlarının mülkiyetine ilişkin ihtilafı durumlarını çözememiş olmalarına rağmen denizin hukuki statüsüne açıklık getirmişlerdir. Bu bağlamda Hazar Denizi Sözleşmesi’nin, uzlaşma sağlanması bakımından tüm kıyıdaş devletlerin yararına bir düzenleme olduğu söylenebilir. Sözleşmenin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri de RF’nin, Hazar Denizi ile Kafkasya ve Orta Asya bölgesi üzerindeki kontrolünü elinde tutması olmuştur. Hazar Denizi Sözleşmesi her ne kadar zorlu bir süreçten geçilerek imzalanmış olsa da beş kıyıdaş devlet arasında süregelen çeşitli sorunlar mevcudiyetini korumaktadır. Sözleşme, Hazar Denizi ile ilgili 1991-2018 döneminde biriken tüm sorunları çözebilme potansiyeline sahip bir düzenleme değildir. Hazar Denizi Sözleşmesi’nin kapsamı geniş ve belirsizdir. Sözleşme’de, taraf devletlerin sektörlere sahip olacakları öngörülmüş olsa da bu konunun belirlenmesine yönelik bir usul belirtilmemiştir. Bu nedenle taraflar, BM ilkeleri uyarınca Hazar Denizi’nin ulusal sektörlere bölüneceği bir antlaşmanın hazırlık çalışmalarına başlamışlardır. Günümüzde kıyıdaş devletler arasında Hazar Denizi’nin ulusal sektörlere bölünmesi konusunun görüldüğü zirveler yapılmaktadır.”⁹⁹

Pazarlıklar, Hazar Denizi’nin “göl” veya “deniz” olarak tanımlanması tartışması yüzünden uzun sürmüştür. Çünkü eğer deniz olarak kabul edilirse, ülkeler kıyı uzunluklarına göre pay alacaktır. Eğer göl olarak tanınırsa, beş ülke arasında bölünecekti. Sonunda, özel bir statü olarak bir ara formül bulunmuştur. Hazar Denizi’nin yatağı, göl hukukuna göre paylaşılırken, sularına deniz hukukuna yakın bir formül öngörülmüştür. Buna göre, Hazar Denizi’nin dibi kıyı ülkeleri arasında ortaçizgi kuralıyla sektörlere bölünmüştür. Her ülke sahip olduğu sektörde yeraltı zenginliklerinin sahibi olacak. Hazar Denizi sularına geldiğinde, her ülkenin 15 millik karasuları bölgesi olacak. Ayrıca, 5 ülkenin 15 mil ek olarak, balık avı için 10 mil ekonomik çıkar bölgesi bulunacak.¹⁰⁰

Sözleşme, kıyı ülkelerinin deniz alanı ve toprak altındaki kaynaklarla ilgili tüm haklarını tanımıştır. Sözleşmenin ele aldığı temel konular; deniz yüzeyi, denizaltı, deniz yatağı ve toprak altı hukuki rejimdir. Bu hukuki rejimin daha ayrıntılı olarak ele alınması, Hazar Denizi’nin toprak altının işletilmesi, balıkçılık faaliyetleri, seyir serbestisi, açık deniz geçişi, biyolojik çeşitliliğin korunması, taraflar arasındaki

⁹⁸ Yeni Azərbaycan Partiyası, “BMT’nin Baş Katibi Xəzərin statusu haqqında konvensiyani tarixi sənəd adlandırıb,” <http://yap.org.az/az/view/news/28833/bmt-nin-bash-katibi-xezerin-statusu-haqqinda-konvensiyani-tarixi-sened-adlandirib>, (Erişim tarihi: 18.01.2018).

⁹⁹ Firdes Şeyda Kahraman, Ali Samir Merdan, s. 464.

¹⁰⁰ *Hürriyet Gazetesi*, 5 Ülke Hazar’ı Paylaştı. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/5-ulke-hazari-paylasti-40926515>, 12.08.2018, (Erişim tarihi: 14.12.2021).

uyuşmazlıkların çözümlü, kaynakların paylaşımı ve askeri denge korunmasına yönelik hükümlerin açıklanması ile mümkündür.¹⁰¹

Şekil 4: Hazar'ın Paylaşımı

Kaynak: (Hürriyet Gazetesi, 12.08.2018)

¹⁰¹ Kahraman ve Merdan, a.g.e., s.455.

3. AZERBAJCAN CUMHURİYETİNİN SINIR SORUNLARI

3.1. Azerbaycan-Rusya Sınırlarının Delimitasyon ve Demarkasyonu

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler artık iki egemen devlet düzeyinde kurulmuştur. Fakat bu iki devlet birbirleri için farklı şeyler ifade etmektedir. Rusya için Azerbaycan, Rusya'nın küresel güç iddiaları ile ilgili olan Kafkas bölgesinde stratejik olarak aşağıdaki nedenlerle önemli olmuştur:

- Kuzey Kafkasya'daki etnik grupların ayrılıkçı girişimlerini önleyerek, Türkiye ve İran'ın Rusya sınırları boyunca fazla nüfuz kazanmasını engellemek ve Rusya'nın toprak bütünlüğünü korumaktadır,
- Kısa bir yol olarak Kafkasya'nın güneyine ve sıcak denizlere sulara açılmak istemektedir,
- Müşterilerin Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını artırmak için alternatif hidrokarbon tedarik kaynaklarını kilit pazarlara önlemek veya en azından sınırlamaktadır,
- Batı'nın, özellikle de ABD'nin, Kafkaslar üzerinden Türkistan'a uzanma ihtimalini sınırlamaktadır,
- Kafkasya'daki askeri konuşlanmaları sağlamaktadır,
- Emperyal geçmişin psikolojik faktörü ve küresel bir güç olmayı sürdürmektedir,
- Rusya'nın Hazar ve Karadeniz'deki kıyı bölgelerini korumaktadır.¹⁰²

Azerbaycan'ın Rusya'ya olan bakışı ise özellikle bağımsızlık sonrasında Karabağ sorununun Azerbaycan lehine sonuçlanması için Rusya'ya yakın bir politika gütmesi ile başlamıştır. Ancak Azerbaycan'daki milliyetçi çevrelerden dolayı bu ilişkiler zaman zaman aksama yaşamıştır. Zaten Azerbaycan da o dönemlerde Karabağ konusunda Rusya'dan istedikleri kadar destek elde edememiş, bilakis Rusya Ermenistan'ı doğrudan veya dolaylı yoldan Ermenistan'a destek vermiştir. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev dönemi ise Rusya-Azerbaycan ilişkilerinden yeni bir safha oluşturmuştur. Bu dönemde hem Batı ile sıcak ilişkiler kurulmuş hem de Ruslarla iyi geçinilmek istenmiştir. Böylece bir denge politikası güdülmüştür. Özellikle de

¹⁰² Araz Aslanlı, "Azerbaijan-Russia Relations: Is The Foreign Policy Strategy Of Azerbaijan Changing?", *Turkish Policy Quarterly*, 9 (3). 2009, (pp.137-145), p. 138.

ekonomik açıdan Rusya ilişkileri Azerbaycan açısından önemli olmuştur. Bilhassa doğal kaynakların işlenmesi açısından Rusların Azerbaycan üzerindeki payı büyüktür. Ayrıca bir dönem Türkiye'nin ABD aracılığı ile Ermeni sınırını yeniden açma düşüncesi, o dönemlerde Azerbaycan'ın Ruslara yakınlaşmasına da neden olmuştur.¹⁰³

Delimitasyon devletlerin sınırlarını belirleme manasında kullanılan bir kavramdır. Sınırların belirlenmesi aşamasına ise demarkasyon denilmektedir.¹⁰⁴ Genel olarak, SSCB'nin çöküşünden sonra, onun yerine bağımsızlıklarını ilan eden tüm cumhuriyetler, bölgelerini Sovyet sonrası bir harita temelinde belirlemiştir. Rusya Federasyonu bile topraklarını bu haritaya göre şekillendirmiş, komşularıyla sınırlarını SSCB haritasına göre tanımlamıştır. Eski Sovyet cumhuriyetleri, devlet sınırlarının SSCB haritası temelinde belirlenmesini kabul edilebilir görmüşlerdir. Bu durum, aynı zamanda yeni çatışmalardan kaçınmaya da yardımcı olacaktır. Eski müttefik cumhuriyetlerin birbirleri üzerinde toprak iddiaları da olmuştur. Ancak bunun yeni bir bölgesel çatışmaya dönüşmemesi için sorunların müzakere ve diplomasi yoluyla çözülmesi beklenmiştir.¹⁰⁵ Anlaşıldığı üzere Rusya ile bağımsızlığını kazanan ülkelerin arasındaki sınırlar belirlenirken Sovyetler Birliği dönemindeki sınırlar dikkate alınmıştır. Bu nedenle de bağımsızlık sonrası bu ülkeler ile Rusya arasında ciddi bir sınır sorunu çıkmamıştır. Sorunlar çoğunlukla bağımsızlık kazanan devletlerin kendi aralarında yaşanmıştır.

3.2. Azerbaycan-Ermenistan Arasında Sınır Sorunları

Güney Kafkasya devletleri 1920'den 1921'e gelindiğinde Sovyet Rusya tarafından işgal edilmiştir. Geçici durumları dikkate almazsak, Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetlerin sınırlarında tashih ve düzeltmeler yaşanmıştır. Önceleri özerk cumhuriyet statüsündeki bazı bölgeler ilerleyen tarihlerde birlik cumhuriyeti olarak SSCB bünyesinde yer almıştır. Azerbaycan'ın durumu ise bir kadar farklı olmuştur. Keza, 1918-1920 yıllarında Azerbaycan'ın bağımsız devlet oluşu, ilerleyen dönemde SSCB bünyesinde Birlik cumhuriyeti olarak varlığını sürdürebilmesinin temel

¹⁰³ Rahim Babayev, Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya Algısı; Azerbaycan'ın Türkiye ve Rusya ile İlişkileri (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2019, s. 70-73.

¹⁰⁴ Mia Paksadze, Sovyet Sonrası Gürcistan-Azerbaycan İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Kurarak Bağımsız Olmak (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2020, s. 108.

¹⁰⁵ Meşdi İsmayilov, Türkiye ve Rusya Ekseninde Avrasyacılık (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2011, s.181.

gerektiği gibi. Aynı durum Gürcistan ve Ermenistan için de geçerliydi. Fakat, yukarıda da belirtildiği üzere Sovyet hakimiyetine girdikten sonra Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ciddi şekilde ve Ermenistan lehine ihlal edilmiştir. Hanlıklar dönemine kadar uzanan çok eski tarihlere dek Azerbaycan toprağı olan Zengezur bölgesi 23 Kasım 1919'da Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Bir yıl sonrasında ise Azerbaycan Ruslar tarafından işgal edilmiş ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Zengezur'un 1920 yılında Ruslar tarafından Ermenilere verilmesi ile Nahçıvan'ın da Azerbaycan ile bağlantısı kesilmiş ve 1924 yılında özerk bir bölge yapılmıştır. Zengezur'un Ermenistan'a devri, 30 Kasım 1920'de Azerbaycan K(b)P Merkez Komitesi Siyasi ve Örgütsel Bürolarının ortak toplantısında kararlaştırılmıştır. Yani Azerbaycan, Zengezur ilçesinin tüm topraklarıyla birlikte SSCB'ye dahil olmuştur. Bu nedenle Azerbaycan tarafı 1920 haritası ile sınırlandırma talebinde bulunmaktadır.¹⁰⁶ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kurulduğu sırada, öncelikle oradaki idari bölgenin yeni siyasi ve ekonomik gereksinimleri karşılama amacıyla gerekçe gösterilerek idari değişiklikler yapılmıştır. Temel amaç, ulusal bilinci zayıflatmak ve tek bir Sovyet alanı oluşturmaktır.¹⁰⁷ 22 Ağustos 1922'de Güney Kafkasya Acil Durum Komisyonu Başkanı, sınır istasyonlarının, gözlemcilerin ve gözetleme istasyonlarının bu tarihten itibaren 24 saat içinde kaldırılması konusunda bir kararname imzalamıştır. Kararname, yabancı sınırların zaten Türkiye ve İran sınırları olarak kabul edildiği belirterek, her üç cumhuriyet arasında hareket serbestliğini sağlayarak, aslında sınırları ortadan kaldırmıştır.¹⁰⁸ Bu karar üç Güney Kafkasya cumhuriyetinin sınır bölgelerinde yaşayan Azerbaycan ve Ermeni halkı arasında anlaşmazlık ve çatışmalara yol açmıştır. 25 Ekim 1922'de varılan anlaşma gereği, Gazah bölgesinden Ermenistan'a 379.984 desyatin (4.151 km²), eski Zengibasar'dan 405.000 desyatin (4.424 km²) ve eski Tiflis kazasından Azerbaycan'a 79.600 desyatin (869 km²) toprak devredilmiştir. Böylece 1922 yılında Azerbaycan 784.984 desyatin (379.984; 405.000) kaybederken, karşılığında 79.600 desyatin toprak kazanmıştır.¹⁰⁹ Döneme ait belgeler genelde toprak uyuşmazlıklarının Ermenistan lehine çözüldüğünü doğrulamaktadır. Azerbaycan

¹⁰⁶ Bkz: İsmayıl Hacıyev, "Naxçıvanın muxtariyyat statusu", *Naxçıvan qədimdən günümüə qədər (Naxçıvan Muxtar Respublikasının 90 illiyinə həsr olunmuş məqalələr toplusu)*, Azərbaycan Tarix Qurumu, Sədrək Xeyriyyə Cəmiyyəti, Bakı, 2014, (ss. 18-22).

¹⁰⁷ Bkz: Rəşad Baxşəliyev, "SSRİ yaradılarda Güney Qafqazda sərhədlər necə dəyişdirilib - tarixi araşdırma", <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/tarixin-aci-gerceكليyi-1643747801> (Erişim tarihi: 22.12.2022)

¹⁰⁸ Rəşad Baxşəliyev, <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/tarixin-aci-gerceكليyi-1643747801>.

¹⁰⁹ Rəşad Baxşəliyev, <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/tarixin-aci-gerceكليyi-1643747801>.

topraklarının küçük parçalar halinde Ermenistan'a devredilmesi Sovyetler Birliği dönemi boyunca değişik tarihlerde devam etmiştir. Arazi devri, Ermenistan'la tüm sınır boylarında, aynı zamanda Nahçıvan bölgesinde de gerçekleştirilmiştir. Böylelikle, Sovyet yönetimi Kars ve Moskova antlaşmalarının hükümlerini açık şekilde ihlal etmiştir. Ermenistan yönetimi bununla yetinmeyerek, yapay bir şekilde oluşturulan Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nin Ermenistan'a katılması konusunda 1945 yılının kasım ayında, 1956, 1962, 1967, 1972, 1977 ve 1987 yıllarında Moskova'ya başvuruda bulunmuştur. Fakat Azerbaycan'ın ülke yönetimi M.C. Bağırov, İ.D. Mustafayev, V.Y. Ahundov ve H.Aliyev'in kararlı tutumu sonucunda bu talepler geri çevrilmiştir.¹¹⁰

Azerbaycan'ın Sovyetlerden kopma ve bağımsızlığını kazanma sürecinde de en çok karşılaştığı sınır dokunulmazlığı ve toprak bütünlüğü konusundaki sorunlar Ermenistan'la yaşanmıştır. Daha önce de vurgulandığı üzere bu durumun ortaya çıkmasındaki temel nedenlerin tarihi kökleri çok eskilere dayanmakta olup, Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yönelik sömürge politikasının uzantısından başka bir şey değildir. Bu yüzden 1991 yılında Rusya, bağımsızlığını yeni kazanan Azerbaycan ile diplomatik ilişkiler kurmayı reddederek, Azerbaycan'ın önerdiği Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı geri çevirmiştir. Nisan 1992 ise durum değişmiştir. 3 Nisan 1992'de Rusya Dışişleri Bakanı Kozirev ilk kez Bakü'yü ziyaret etmiş ve 4 Nisan 1992'de Azerbaycan'ın bağımsızlığı Rusya tarafından tanınmış, iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. O zamanlar Azerbaycan'ın yasama ve yürütme organları arasında Rusya'ya yaklaşımlarında farklılıklar olmuştur- örneğin parlamento, Rusya'nın önderliğinde kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) katılmayı kabul etmemiştir.¹¹¹ 1992'de iktidara gelen Ebulfez Elçibey liderliğindeki Azerbaycan Halk Cephesi Azerbaycan'ın egemen haklarına öncelik vererek dış politikasını bu yönde geliştirmiştir. Bu dönemde Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde açık bir gerilim söz konusuydu. Elçibey, Rusya'yı resmi olarak ziyaret etmesine ve iki taraf arasında çok sayıda anlaşma imzalanmasına rağmen, gerilim devam etmiştir. Azerbaycan-Ermenistan çekişmesinde Rusya'nın taraflı tutumu Azerbaycan kamuoyunda Rusya karşıtı eğilimi her geçen gün daha güçlendirmiştir. Rusya'yı rahatsız eden bir başka konu ise petrol anlaşmaları olmuştur. Rusya, Batılı şirketlerin Azerbaycan'da faaliyete geçmesini kendi

¹¹⁰ Raşad Baxşəliyev, <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/tarixin-aci-gercekliyi-1643747801>.

¹¹¹ Nazim Cafersoy, *Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye; Azerbaycan-Rusya İlişkileri*, Avrasya Bir Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 9.

çıklarına aykırı olarak görmüştür. Ayrıca Elçibey döneminde Rus birliklerinin bölgeden çıkarılması da Rusya'yı rahatsız eden gelişmelerdendir. Kısa süre devam eden Elçibey iktidarı Haziran 1993'te yaşanan bir darbe sonucunda devrilmiştir.¹¹² Haydar Aliyev, 15 Haziran 1993'te Bakü'ye gelmiş ve Meclis Başkanı ve ardından Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Haydar Aliyev'in Rusya hakkındaki düşünceleri, Elçibey'in düşüncelerinden daha yumuşak ve ılımlı olmuştur. Benzer şekilde Batılı şirketlerin Azerbaycan'daki faaliyetleri 22 Haziran 1993 tarihinde durdurulmuş, hatta bu şirketlerin banka hesapları dondurulmuştur. 1993 yazında Haydar Aliyev, Ermenistan'ın (Rusya'nın yardımıyla) Azerbaycan topraklarını işgalini durdurmak ve işgal altındaki toprakları geri almak amacıyla Rusya'yı ziyaret etmiştir. Haydar Aliyev Rusya ile iyi ilişkiler kurmaktan yana olduğunu sergilerken Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılma isteğini göstermiştir. Azerbaycan parlamentosu 20 Eylül 1993 tarihinde Bağımsız Devletler Topluluğu Üyelik Anlaşmasını onaylamış, Haydar Aliyev ilgili anlaşmayı 24 Eylül 1993 tarihinde Moskova'da imzalanmıştır.¹¹³ Daha önceki dönemlerle kıyaslarsak, Cumhurbaşkanı Ayaz Mutallibov açık Rus yanlısı yaklaşımlarının bedelini öderken, Ebilfez Elçibey Rus karşıtı yaklaşımlarının cezasını ödemiştir. Ayrıca "dengesiz" politikalar sonucunda Azerbaycan toprakları Ermenistan tarafından işgal edilmiş ve ülke etnik sorunlar nedeniyle bölünmenin eşiğine gelmiştir. Rusya'nın Ermenistan'ı desteklemesinin bir nedeni Azerbaycan hükümetini cezalandırmak, diğeri ise stratejik hedefler peşinde koşmak olmuştur. Aliyev, eski cumhurbaşkanlarının akıbetini göz önünde bulundurarak, cumhurbaşkanlığının ilk altı ayında Rusya'ya tepki vermekte tereddüt etmiştir. Haydar Aliyev'in konuşma ve eylemlerinin üslubu Rus yanlısı bir tavrı yansıtsa da Ermenistan işgali devam etmiştir. Ayrıca Azerbaycan, Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığının ilk altı ayında topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmiştir.¹¹⁴

1994 yılında Aliyev hükümeti Batı dünyası ile ilişkilere başlamıştır. Batılı şirketlerin sunduğu fırsatlardan yararlanmak isteyen Aliyev, bu şirketlerle müzakere sürecini yeniden başlatmıştır. Bu dönemin ardından Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde yeni bir çerçeve ve yaygın olarak "dengeli dış politika" olarak adlandırılan politika kabul

¹¹² Araz Aslanlı, a.g.e., s. 139.

¹¹³ Nesib Nesibli, "Azerbaycan ve Moskova-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması," *Stratejik Analiz*, 1/4. 2000, (ss. 61-72), s. 65.

¹¹⁴ Araz Aslanlı, "Denge Politikasının Doğal Sonucu: Aliyev'in Moskova Ziyareti," *Stratejik Analiz* 2/23, 2002, (ss. 47-54), s. 49.

edilmiştir. Rusya, Azerbaycan'ın yabancı şirketlerle yaptığı enerji anlaşmalarını kabul etmeye istekli görünmese de Rusya'nın dönemin Başbakanı Victor Cernomirdin liderliğindeki Rus enerji lobisi, Azerbaycan ile iyi ilişkiler kurmak için çaba sarf etmiştir. 20 Eylül 1994'te Bakü'de Rus şirketi Lukoil'e yüzde on hisse tahsis edildiği "Yüzyılın Sözleşmesi" başlıklı anlaşma imzalanmıştır. Rusya, Azerbaycan'ın yabancı şirketlerle yaptığı enerji anlaşmalarına karşı olmasına rağmen, özellikle Vladimir Putin'in yönetimi altında, zamanla duruşunu daha ılımlı hale getirmiştir.¹¹⁵

Azerbaycan ve Rusya arasındaki ilişkileri alevlendiren bir diğer konu da "Çeçenistan sorunu" olmuştur. Çeçenistan sorunu, 1994-1996 yılları arasında meydana gelen Çeçenistan Rusya Savaşı sırasında başlamıştır. Rusya, Çeçenistan'daki isyancı güçlere Azerbaycan'ın yardım ettiğini iddia etmiş ancak Azerbaycan bu iddiaları kabul etmemiştir. Bu tutumunu sürdüren Rusya, Azerbaycan'a 3 yıl süreyle ekonomik ambargo uygulamıştır. Bu, Azerbaycan ticaretinin yüzde 70'inin Rusya'ya bağlı olduğu düşünüldüğünde ağır bir darbe olmuştur.¹¹⁶

Sınır ülkeleri arasında ilk kez 1996 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında devlet sınırının belirlenmesi süreci başlamış ve 14 yıllık ortak faaliyet başarıyla tamamlanmıştır. İki ülke arasında devlet sınırına ilişkin hükümetler arası bir anlaşma imzalanmıştır. Bağımsızlık sonrası dönemde ilk kez, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu ile devlet sınırının resmi olarak çizilmesi, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in izlediği uzun vadeli ve maksatlı devlet politikasının reel sonucuydu. Anlaşmanın uygulanması çerçevesinde, sınır belirleme çalışma gruplarının faaliyetlerinin düzenlenmesi, bölgedeki devlet sınırlarının işaretlenmesi ve sınır işaretleyicilerinin kurulumuna hazırlanmak için gerekli çalışmalar yapılmıştır. 22 Şubat 2018 tarihinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu devlet sınırındaki ilk sınır levhasının resmi yerleştirme töreni Gusar bölgesinin Zukhul köyünde gerçekleştirilmiştir.¹¹⁷

Hasavyurt Antlaşması ile Çeçenistan sorunu kısmen aşılmış, Rusya ile Çeçenistan arasında 1996 yılında imzalanan ve Rusya'nın ekonomik ambargosu

¹¹⁵ Nəşib Nəşibli, *Azərbaycanın geopolitikası və neft*, Azərbaycan Araşdırmaları Vəqfi, Xəzər Universiteti, Bakı 2010, s. 27.

¹¹⁶ Hasan Kuliyeu, "Rusya'nın Azerbaycan Stratejisi", (Çeviren: Nazim Cafersoy), *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 4, Kış 1996, (ss. 191-206), s. 202.

¹¹⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınır Teşkilatı Resmi İnternet Sayfası, <https://dsx.gov.az/xeber/592>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).

Azerbaycan'da kademeli olarak kaldırılmıştır. 1991'den 2001'e kadar hiçbir Rusya Devlet Başkanı düzeyinde Azerbaycan'a ziyaret gerçekleştirilmemiştir. İlk ziyareti 9 Ocak 2001'de Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından yapılmıştır. Azerbaycan'da Rusya için büyük önem taşıyan tartışmalı bir konu olan Gebele üssü ele alınsa da bir sonuca varılamamıştır. Öte yandan Hazar Denizi'nde güvenlik güçlerinin iş birliği konusunda mutabakata varılmıştır.¹¹⁸

Rusya ile Azerbaycan arasındaki sınırların son delimitasyonu (sınırlandırması) ise 2020 yılında Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Karabağ Savaşı sonrası neredeyse tamamlanmış ve son halini almıştır. Şubat 2020'de Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Helef Helefov, Azerbaycan'ın Rusya sınırlarının delimitasyonu ve demarkasyonu konusunda herhangi bir sorunu olmadığını belirtmiştir. Moskova'da yapılan toplantı sonrası protokoller imzalanmıştır. Delimitasyon yapılmış sınırlara sınır işaretleri yerleştirilmiştir.¹¹⁹

3.3. Azerbaycan-Gürcistan Arasında Keşikçidağ Sorunu

Uzun vadeli ortak dış politika hedefleri ve önceliklerine sahip olan Güney Kafkasya'nın iki önemli devleti Azerbaycan ve Gürcistan, tarihi çok eskilere dayanan komşuluk politikası çerçevesinde verimli bir iş birliği geliştirmektedir. Bu yüzden bu iki devlet arasında risk faktörü taşıyan çok önemli bir konu göz ardı edilmiştir. Bu konu, son zamanlarda adından sıkça bahsettiren Keşikçidağ/Davit Gareca Manastırı'ndan kaynaklanan sorundur.¹²⁰ Bahsi geçen sorun Azerbaycan tarafının 2019 yılının nisan ayı sonundan itibaren Azerbaycan-Gürcistan sınırındaki kilise ve mağaralara girişleri sınırlandırmasıyla birlikte tekrar gündeme gelmiştir.¹²¹ 4 Mayıs 2019 tarihinden sonra bu sınırlama kaldırılrsa da Gürcistan tarafının itirazları devam etmiştir. Bu ekseninde, ellerinde Gürcü bayrağı taşıyan yüzlerce aktivist "Gürcistan kültürel mirasının kaybedilmesinden endişelendiklerini ve buradaki tarihi yapıların korunması gerektiğini" dile getirerek tartışmalı sınır bölgesine toplanmış ve burada protesto düzenlemişlerdir.¹²²

¹¹⁸ Sinan Oğan, Hasan Kanbolat, "Kafkasya Terazisinde Yeni Dengeler: Putin'in Azerbaycan Ziyareti", *Stratejik Analiz* 2/2, 2001 (ss.34-41), s. 36.

¹¹⁹ İsmayılov, a.g.m., s.347.

¹²⁰ Doğan Şafak Polat, "Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri," *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2, 2019, (ss. 251-255).

¹²¹ BBC, David Qareci kompleksi gürcü keşişlerin istifadəsinə açılır? <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-49988394>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).

¹²² Duhan Kalkan, "Güney Kafkasya Bölgesi'ndeki Etnik Çatışma Alanları," (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010, s.124.

Kuşkusuz, ülkelerin sınırları belirlenirken bazı bölgeler taraflar arasında sınır anlaşmazlıklarına neden olabilir. Nitekim Davit Gareca Manastırı'nın bulunduğu bölge de Azerbaycan ile Gürcistan arasında sınır anlaşmazlığına neden olmaktadır. 6. yüzyılda inşa edilen; Gürcistan Ortodoks Kilisesi'nin en saygın isimlerinden biri olan St. David'den adını alan; yaklaşık 5.000 hücreden ve 22 Orta Çağ mağara kilisesinden ibaret olan bu manastır kompleksi Gürcistan için büyük tarihi öneme sahiptir. Bunun başlıca iki temel sebebi vardır: Bunlardan ilki dini, tarihi ve arkeolojik açıdan manastırın taşıdığı önemdir. İkincisi ise Davit Gareca Manastırları ve Ermitajları olarak bilinen bölgenin geçtiğimiz yıl Avrupa'da parçalanma veya bozulma riskiyle karşı karşıya kalan yedi anıttan biri olarak ilan edilmesidir.¹²³

Azerbaycan'da ise “Keşikçıdağ” olarak bilinen bu manastır, Güney Kafkasya'daki Kafkas Albaniyası'nın manevi mirası olarak kabul edildiği için önem arz etmektedir. Mağara ve kiliselerden oluşan bu manastır kompleksinin büyük bir kısmı Gürcistan denetimindeyken, Udabno Kilisesi'nin yerleştiği küçük bir kısım ise Azerbaycan topraklarında kalmaktadır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve devletlerin bağımsızlıklarını kazanmasından sonra Gürcistan tarafı yalnızca Türkiye ile sınır konusunda anlaşmaya varmış, diğer taraftan Azerbaycan ve Ermenistan sınırlarının belirlenmesi konusunda ortak paydada buluşamamıştır. Her ne kadar Gürcistan tarafı 1991 yılında Azerbaycan'a takas teklif ederek bu bölgenin kontrolünü tamamen ele geçirmeye çalışsa da bu mümkün olmamış ve her iki taraf da sınır anlaşmazlığını bir süreliğine rafa kaldırmıştır. Ayrıca, Özel Sınır Komisyonu çerçevesinde de herhangi bir adım atılmamıştır. Bu minvalde, 1995 yılından itibaren Gürcistan ve Azerbaycan, iki ülke arasındaki sınırın yüzde 66'sı üzerinde anlaşırken, her iki devletin resmi görevlilerinden oluşan Özel Komisyon, kalan %34'lük kısım ile ilgili bir anlaşma için çalışmalarını sürdürmüştür. Burada özellikle vurgulanması gereken bir başka husus; manastırın bulunduğu bölgede sınır belirleme dışında, iki ülke arasında günümüze kadar çözülmeyecek düzeyde bir anlaşmazlık yaşanmamasıdır.¹²⁴

Olayın detayları ele alınacak olursa, eskiden beri Gürcü din adamları ve turistlerin manastır kompleksinin Azerbaycan tarafına erişimi kısıtlanmamaktadır. Buna

¹²³ Cem Kumuk, *Kafkasya Aydınlik Günlerini Arıyor: Neredesin Prometheus*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s.212.

¹²⁴ Okan Mert, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s.84.

rağmen, 6 Mayıs 2012 tarihinde Gürcü medyasında Azerbaycan'ın manastıra sınır muhafızları yerleştirdiği ve Udabno Kilisesi'ne Gürcülerin girişinin engellendiği yönünde haberler çıkmıştır. Bu durum, Gürcistan'da büyük tepkilere yol açmıştır. Ama sorun kısa zaman içinde her iki ülke Cumhurbaşkanı'nın Chicago'da düzenlenen NATO Zirvesi'nde bir araya geldikten sonra, sorun hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulmuştur. Benzer bir olay Nisan 2019 tarihinde de yaşanmıştır. Ancak bu kez sorunun çözüme kavuşturulması için her iki taraf ülkenin resmi delegelerinin katılımıyla Özel Sınır Komisyonu kapsamında 23-24 Mayıs 2019 tarihinde Bakü'de bir görüşme yapılmıştır. Görüş sonrasında Gürcistan Dışişleri Bakanı Lasha Darsalia, *“Devletlerarası sınırın kararlaştırılmayan bölümleri hakkında detaylı müzakerelerin gerçekleştirildiği ve taraflarca uzman düzeyinde, kararlaştırılmayan bölgeye ortak ziyaretler düzenlemesi hakkında karara varıldığıının”* altını çizmiştir.¹²⁵

Salome Zurabişvili, 27 Şubat 2019 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'ye gerçekleştirdiği ziyareti sırasında Davit Gareca Manastırı'nın bulunduğu bölgeyi ziyaret edeceğinin ilk sinyallerini vermiştir. Bu nedenle, ilk önce bu ziyaretin detaylarına inilmesi ve bu sürecin incelenmesi gerekmektedir. Azerbaycan her ne kadar Gürcistan için bir enerji tedarikçisi, stratejik partner ve sınır komşusu olsa da Zurabişvili'nin iktidara gelmesinden sonra daha çok Ermenistan yanlısı bir tutum sergilediği görülmektedir. Örneğin, Azerbaycan'la Ermenistan arasındaki Karabağ Savaşı'nda hayatını kaybeden Ermeni asker için Ermenilerin yoğun bir şekilde ikamet ettikleri Gürcü bölgesinde anma töreninin gerçekleştirilmesi Azerbaycan'da büyük yankı uyandırmış ve bunun üzerine Azerbaycan'ın Tiflis Büyükelçisi yaşanan bu olayı kınayan protesto notasını Gürcistan Dışişleri Bakanlığı'na iletmiştir. Bu olay, Azerbaycanlı siyaset uzmanlarının Gürcistan'ın Ermenistan yanlısı bir tutum sergilediği yönünde kanıya varmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Azerbaycan tarafının mart ayından itibaren Gürcistan'a ihraç ettiği enerji fiyatlarının arttırılacağını açıklaması, Zurabişvili'nin Azerbaycan ziyaretini bir bakıma zorunlu hale getirmiştir.¹²⁶

Durum böyle olunca Zurabişvili, 27 Şubat 2019 tarihinde Azerbaycan'ı ziyaret ederek Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile görüşmüştür. Fakat toplantı sonrası Zurabişvili'nin yaptığı açıklamadan söz konusu temaslarda ikili enerji ilişkilerindeki

¹²⁵ Doğan Şafak Polat, a.g.e., s.256.

¹²⁶ Meydan TV. “Keshikchi Dağı”nda Bir Olay Var. *Meydan TV* (16 Eylül 2019).

fiyat artışı meselesinin görüşülmediği anlaşılmıştır. Nitekim Zurabişvili, “İki ülkenin toprak bütünlüğü çerçevesinde sınır sorunlarının yeniden gündeme getirilerek dostane ilişkiler temelinde ülkelerin ortak sınırlarının yeniden ve kesin olarak tanımlanması için Gürcistan-Azerbaycan Sınır Komitesi’nin ortak çalışmalarına devam etmesi, sınır statüsünün temel elementlerini içine alan sınır belirlenmesinin yapılması gerektiği” açıklamasında bulunmuştur. Konuyla ilgili özellikle vurgulanması gereken diğer bir husus ise Gürcistan’daki muhalif partilerin Manastır Sorunu’nu Zurabişvili’yi karalama kampanyası çerçevesinde kullanmaya çalışmasıdır. Bu sebepten dolayı, Zurabişvili bu sorunun çözümüyle ilgili somut adımlar atmaya başlamış ve 20 Nisan tarihinden Gareca Manastırı’nın bulunduğu bölgeyi ziyaret etmiştir. Ziyaret esnasında ve ayrıca 21 Nisan’da Cumhurbaşkanlığı internet sitesinde şöyle bir açıklama yapılmıştır: “Azerbaycan tarafı manastırın restorasyonuna karşı değildir ve ayrıca, Gürcistan-Azerbaycan sınırının acilen belirlenmesi gerekmektedir.” Bazı analistler Azerbaycan tarafının manastıra girişe sınırlama getirmesinin arkasında yatan nedenin bu açıklamadan kaynaklandığını ileri sürseler de bu konuya ilişkin gerekli açıklama Azerbaycan Milli Meclisi’nin siyaset uzmanı ve aynı zamanda milletvekili Rasim Musabeyov tarafından yapılmıştır: “Gürcistan ile Azerbaycan arasında herhangi bir siyasi sorun bulunmamaktadır. Sınırın, Bakü’de düzenlenen ‘Formula 1’ otomobil yarışları döneminde geçici olarak kapatılması, sınır denetiminin sağlanması için gerekliydi. Bu durum Gürcistan vatandaşlarının manastırı ziyaret etmesinde bazı sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmuştur, ancak buna da kısa zaman içinde çözüm getirilmiştir.”¹²⁷ Bu açıklamayı takiben Gürcü Patrikliği tarafından iki ülke arasında dostane ilişkilere zarar verebilecek ve İslam dinine karşı hakaret sayılabilecek her türlü girişime karşı olduklarını belirten bir açıklama yapılırken, sorunun çözümü için Gürcistan tarafının da olumlu yönde adımlar atılmasından yana olduğunun sinyali verilmiştir. Daha sonra Gürcistan Başbakanı Mamuka Bahtadze, Azerbaycan’ın Davit Gareca Manastır kompleksi yakınındaki yolun restorasyonunun, Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki “anlaşmazlıkların yaşanmaması” şartıyla şimdilik askıya alındığını açıklamıştır. Bu açıklama, Bakü’de düzenlenen Azerbaycan-Gürcistan Sınır Komisyonu görüşmesinin olumlu sonuçlar doğurabileceğinin göstergesi olarak

¹²⁷ Nazrin Alizada, “Azerbaycan-Gürcistan Arasında Paylaşılmayan Sınır Bölgesi: Davit Gareca Manastırı,” son güncelleme 27 Mayıs 2019, <https://www.ankasam.org/azerbaycan-gurcistan-arasinda-paylasilamayan-sinir-bolgesi-davit-gareca-manastiri/>, (Erişim tarihi:22.02.2022).

yorumlanmıştır. Sonuç olarak Azerbaycan ve Gürcistan, uzun yıllara dayanan stratejik ortaklık sayesinde dış politikada özellikle Güney Kafkasya bağlamında iş birliğini geliştirebilmektedir. İç politikada ise bu iki ülkenin ulusal çıkarlarını dikkate aldıkları unutulmamalıdır. Bu eksende hem Azerbaycan hem de Gürcistan tarafı için büyük önem taşıyan Davit Gareca Manastırı sorununun kısa vadede çözüme kavuşturulamayacağı ortadadır. Sorunun uzun vadede ikili ilişkileri ne yönde etkileyeceği ise merak konusudur.¹²⁸

3.4. Azerbaycan-Ermenistan Arasındaki Sınır Sorunlarının Çözümlemesi Arayışları

Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere, Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının işgali çeyrek asırdan fazla sürmüştür. 2020 yılında, Ermenistan'ın yapmış olduğu saldırı üzerine taarruza geçen Azerbaycan ordusu, 44 gün boyunca yaptığı başarılı taarruz sonrası işgal ordusunu ülkesinden çıkarabilmiştir. Çatışmalar, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya'nın arasında Üçlü Bildiri'nin imzalanmasıyla sona erdirilmiştir. Bildirinin önemli maddelerinden birisi Karabağ bölgesinde Rus Barış Gücü'nün yerleştirilmesi olmuştur. Bu kapsamda bölgeye Rusya tarafından 1.960 top, 90 zırhlı askeri araç, 380 araç ve özel teçhizat yerleştirildi. Ayrıca bölgedeki hareketliliği izlemek için bir Rus-Türk Ortak İzleme Merkezi kurulmuştur.¹²⁹

Türkiye'nin barış sürecine katılımı bölgede kalıcı barış için çok önemlidir ve Üçlü Bildiri sonraki sürecin, savaşı sürdürmeden devam ettirilmesi bakımından önemli bir belge olmuştur. Zira bu bildiriye göre Ermenistan, Ağdam, Kelbecer ve Laçın bölgelerini Azerbaycan'ın kontrolüne geri vermiş ve Azerbaycan tarafı, Ermenistan ile Karabağ'da yaşayan Ermeniler arasında insani bir bağlantı olarak kullanılacak Laçın Koridoru'nun güvenliğini garanti etmiştir. Üçlü Bildiri'nin 9. maddesi, Azerbaycan ile Nahçıvan bölgesi arasındaki bağlantı da dahil olmak üzere bölgedeki tüm ulaşım hatlarının engellenemeyeceğini açıkça belirtmektedir: *“Bölgedeki tüm ekonomik ve ulaşım bağlantıları restore edilecek. Ermenistan Cumhuriyeti, vatandaşların, araçların ve malların her iki yönde engelsiz hareketini organize etmek için Azerbaycan*

¹²⁸ Maia Paksadze, s.104.

¹²⁹ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Ermənistan Respublikasının Baş Nazirinin və Rusiya Federasiyası Prezidentinin Bəyanatı, <https://president.az/az/articles/view/45923>, (Erişim tarihi: 10.11.2021).

Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşım bağlantılarının güvenliğini garanti eder."¹³⁰

Ermenilerin "Syunik" dedikleri Zengezur bölgesinin bölgesel ekonomik entegrasyon açısından çok önemli olduğu ve yukarıda belirtildiği gibi 10 Kasım 2020 tarihli Üçlü Bildiri'nin 9. maddesine göre bölgedeki tüm ekonomik ve ulaşım ilişkilerinin yeniden tesis edilmesi gerektiği, Azerbaycan'ın batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşım bağlantılarının sağlanacağı belirtilmiştir. Bu, Azerbaycan'ın on yıllardır kapalı olan Zengezur Koridoru üzerinden kendi yerleşim bölgesine giden eski ulaşım yolunu restore edebileceği anlamına gelmektedir. Zengezur Koridoru, bölge ülkelerinin ekonomik entegrasyonunu ve ekonomik kalkınmasını hızlandıracaktır.¹³¹ Zengezur Koridoru projesi gerçekleştiğinde bu hattaki taşımacılık kapasitesinin 13 senede 10 milyon tona çıkabileceği öngörülmektedir. Ayrıca bölge ülkelerinin kendi arasındaki ticaret kapasitesinin de artışı söz konusu olacaktır. Örneğin Ermenistan-Türkiye ticaretinin %3'ten %13'e çıkması, Azerbaycan ihracatının ise 700 milyon dolar seviyesine çıkması beklenmektedir.¹³² Azerbaycan'ın 2021 ihracat hacmi 22 milyar dolar olmuştur.¹³³

Bu süreçte Karabağ'daki terörle mücadele operasyonları sırasında Azerbaycan tarafından alınan çok sayıda Ermeni mahkûmun serbest bırakılması, barış sürecinin ilerlemesi anlamında olumlu sinyaller vermiştir. Sözü geçen Ermeni askerleri ise Üçlü Bildiri'nin şartlarını ihlal ederek Azerbaycan ordusuna karşı savaşıma devam etmişlerdir. Azerbaycan, Karabağ'da yaşayan Ermenilere insani yardım kapsamında, Ermenilerin Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesindeki Hudavang Manastırını ziyaret etmesine ve Rus doğalgazının Azerbaycan üzerinden Ermenistan'a taşınmasına izin vermiştir. Bütün bunlar, Azerbaycan'ın tüm anlaşmazlıkları müzakereler yoluyla çözmeye hazır olduğunu göstermektedir.¹³⁴

Kalıcı barışın sağlanması için hem Ermenistan hem de Azerbaycan iyi niyet göstermelidir. İşgal yıllarında ise Ermenistan ordusu tarafından Azerbaycan toprakları

¹³⁰ Mirza İbrahimov, *44 Günlük Qarabağ müharibəsi: mülahizə və nəticələr*, Air Center, Bakı 2021, s.9.

¹³¹ Azərbaycan Respublikası Prezidenti a.g.k., <https://president.az/az/articles/view/45923>, (Erişim tarihi: 10.11.2021).

¹³² Erkinbek Turgunov, "Zengezur Koridorunun Azerbaycan ve Bölge için Önemi", <https://www.eurasian-research.org/publication/zengezur-koridorunun-azerbaycan-ve-bolge-icin-onemi/?lang=tr>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).

¹³³ T.C. Ticaret Bakanlığı, *Azerbaycan Ülke Profili*, 2022, s. 10.

¹³⁴ Mirza İbrahimov, a.g.e., s. 10.

mayınlamış ve bu nedenle Karabağ, dünyanın en ciddi mayın kirliliği sorunuyla karşı karşıya kalan bölgelerinden biri haline gelmiştir. Mayın tarlasının doğru haritaları olmadan etkili mayın temizleme operasyonları yürütmek zordur. Karabağ bölgesindeki kara mayını kirliliği, iyileşme sürecini önemli ölçüde etkilemekte ve bazı durumlarda sivilin ölümüne yol açmaktadır. Bölgedeki mayın temizleme çabalarına rağmen, mayın patlamalarında sivilin yaralanmakta ve hayatlarını kaybetmektedirler.¹³⁵

Azərbaycan, Ağdam bölgəsindəki mayınlı alanların haritaları qarşılığında 15'ten fazla Ermeni esiri teslim ettiğinde bu konuda olumlu bir ilerleme yaşanmışdır. Ermenistan tərəfindən Azərbaycan'a təqribən 97 min adətə kapsayan anti-personel və anti-tank mayın haritası vermişdir.¹³⁶ Bu vəziyyət Amerika Birləşik Dövlətləri, Avropa Birligi, AĞİT və Gürcistan'ın arabuluculuq çabaları sonucunda mümkün olmuşdur.¹³⁷ Mayın tarlalarının haritaları və Ermeni məhkumların dəyişimi Rusiya Federasiyası'nın inisiyativisiylə də gerçəkləşmişdir. Bu gelişmeler, bölgəsel və bölgə dışı güçlərin sūreçlərə yapıcı katılıminin iş birligi və gūvenlik açasından önəmli olduğunu gōstermişdir. Ancaq Ermenistan'ın Azərbaycan'a sağladığı mayın haritalarının doğruluğunun sadəcə yüzde 25 olduğu sonradan anlaşılmışdır.¹³⁸

Bir diğər sorun da Ermenistan ilə Azərbaycan arasındakı sınırların anlaşmazlığıdır. Sürdürülebilir barışa ulaşmaq için ulusal sınırların belirlenmesi esastır. Bugün bile Gazah ilçesine bağlı yedi köy və Sederek ilçesine bağlı bir köy 1990'lerde başlayan Ermeni işgali altındadır. Devam eden bu anlaşmazlıklar, iki ülke arasındakı sınırların çizilmesinin önemini gōstermektedir. Ayrıca, təkrarlanan sınırların provokasiyaları Nahçıvan, Kelbecer və Şuşa'dakı Azərbaycan topraklarının bombalanması barış beklentilerini daha da zayıflatmaktadır. 10 Kasım 2020 tarixli Üçlü Bildiri'nin tərəfləri, mevcut yükümlülüklərin tətbiqinə eşiqlər kimi katılmalıdır. Uluslararası quruluşlar da bu girişimləri dəstəkləyərək Güney Kafkasiya'da sürdürülebilir barışa olan

¹³⁵ Azərbaycanlı jurnalistlər və bir nəfər icra nümayəndəsi mina partlaması nəticəsində həlak olub», "Əl Cəzirə", 04.06.2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/4/azerbaijani-journalists-official-killed-in-kalbajar-blast>, (Erişim tarixi: 26.05.2022).

¹³⁶ Burak Dağ, "Azərbaycan mina xəritələri qarşılığında 15 erməni məhbusu sərbəst buraxdı", Anadolu Agentliyi, 13.06.2021, www.aa.com.tr/en/world/azerbaijan-releases-15-armenian-detainees-in-exchange-for-maps-of-mines/2271849, (Erişim tarixi: 26.05.2022).

¹³⁷ Müşviq Mehdiyev, "Azərbaycan Qarabağ bölgəsindəki 92 min erməni minasının xəritələrini alır", Caspian News, 05.07.2021, Erişim adresi: caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-receives-maps-of-92000-armenian-mines-in-karabakh-region-2021-7-5-0/, (Erişim tarixi: 26.05.2022).

¹³⁸ Prezident İlham Əliyevə CNN Türkləşmə kanalına müsahibə verdi», APA Xəbər Agentliyi, 14 avqust 2021, apa.az/en/xeber/official-news/presidentilham-aliyev-was-interviewed-by-cnn-turk-tv-channel-full-text-355814, (Erişim tarixi: 26.05.2022).

bağılıklarını göstermelidir. Hem Ermenistan hem de Azerbaycan birbirlerinin toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına karşılıklı saygı göstermelidir. Azerbaycan bu amaçla Ermenistan ile bir barış anlaşması imzalamak istemektedir. Ermenistan, Azerbaycan ve Ermeni halkının Karabağ bölgesinde barış içinde bir arada yaşamasının Azerbaycan hükümetinin önceliği olduğunu anlamalıdır. Azerbaycan'a yönelik propaganda, delimitasyon ve demarkasyon çalışmalarının başlamasını engellemek, sadece barış sürecine zarar verecektir. Sonuç olarak, her iki ülkenin toprak bütünlüğünün karşılıklı olarak tanınması ve uluslararası toplumun bu konuya desteği, Ermenistan-Azerbaycan sınır anlaşmazlığının uzun vadeli çözümü için son derece önemlidir.¹³⁹

Görüldüğü üzere, Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası sınır uyuşmazlıkları büyük ölçüde çözülmüştür. Fakat Ermenistan'ın uzun yıllardır devam ettirdiği işgal ve saldırı politikaları iki ülke arasında sınır meselelerini çıkmaza sokmuştur. Her ne kadar 10 Kasım 2020 Üçlü Bildirisi'nin şartları doğrultusunda bir ateşkes rejimi devam etse de bu sürecin son derece kırılgan olduğunu belirtmek gerekir. Bu tespit, savaş sonrası yaşanan gelişmeler sürecinde doğrulanmıştır. Her iki ülkenin savaş sonrası dönemde barışı kalıcı hale getirmeleri için kapsamlı bir barış anlaşması imzalaması elzemdir. Sınırların karşılıklı olarak tanınması, belirlenmesi ve işaretlenmesi bu anlaşmanın önemli maddeleri arasında yer almalıdır. Aksi takdirde bölgenin yeniden istikrarsız süreçlere gireceği kuvvetle muhtemeldir.

¹³⁹ İbrahimov, a.g.e., s. 11.

SONUÇ

Azerbaycan çok eski tarihlerden itibaren bugün de bulunduğu topraklarda yer almıştır. Bu bilgi Antik Yunan tarihçileri Herodot ve Strabon'un eserlerinde de doğrulanmaktadır. Yüzyıllar boyunca büyük imparatorlukların rekabet ve mücadele alanında yer alan Azerbaycan ülkesinde pek çok devlet kurulmuş, devam etmiş ve ortadan kalkmıştır. Çağdaş Azerbaycan'ın kaderine yön veren gelişmeler ise 19. yüzyılda Güney Kafkasya'da yaşanan olaylar sonucunda yaşanmıştır. Osmanlı-Rusya-Kaçar imparatorlukları arasında Güney Kafkasya uğruna başlatılan savaşların nihai galibi Rusya İmparatorluğu olmuştur. Özellikle İran ve Rusya arasında çıkan savaşlar ve yapılan anlaşmalar Azerbaycan'ın kaderini belirleyici nitelikte olmuştur. Bu iki güç arasında yaşanan çekişmeler sonucunda Azerbaycan'ın ülke bütünlüğü bozulmuş ve sınırları değişmiştir. Azerbaycan tarihi ve sınırlarının bugün ki şeklini almasında üç önemli antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan biri Kürekçay Antlaşması (14 Mayıs 1805) diğeri ise Gülistan Antlaşması'dır (24 Eylül 1813). Gülistan Antlaşması sonrası İran daha önce ele geçirmiş olduğu Hazar Denizi'nin batısıyla Osmanlı İmparatorluğu arasında kalan bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Bu ağır şartlardan dolayı İran yitirdiği toprakları tekrar almak istemişse de başarılı olamamış, bu sefer Türkmençay Antlaşması'nı (21 Şubat 1828) imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma sonrasında bölgeye Ermeni nüfusun yerleşimi hızlanmıştır. Bu antlaşmalar sonucunda Araz Nehri'nin kuzeyindeki Azerbaycan toprakları Rusya'nın, güneyindeki toprakları ise İran'ın egemenliğine geçmiştir.

Azerbaycan için bir diğer önemli dönüm noktası da Çarlık Rusyası'nın yıkılışına neden olan 1917 Şubat Devrimi ve aynı yıl içinde gerçekleşen Bolşevik Devrimi'dir. Bu gelişmelerin ardından Kafkasya'da yeni bir oluşuma geçilmiş, yoğun bir şekilde yaşanan siyasi gelişmeler sonucunda, 28 Mayıs 1918 tarihinde de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti adı ile anılan bu yeni bağımsız ülke ancak 1920 yılına kadar varlığını sürdürebilmiştir. 27-28 Nisan 1920 yılında Azerbaycan, 11. Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiş ve Azerbaycan, Gürcistan ile Ermenistan'la birlikte, Rusya'nın baskısıyla Transkafkasya Federasyonu'nuna dahil edilmiştir. Sonradan "Birlik Cumhuriyeti" (veya "Müttefik Cumhuriyet") adıyla SSCB'yi oluşturan 15 cumhuriyetten biri olarak varlığını sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının

ardından Azerbaycan bir kez daha bağımsızlığını ilan etmiş ve o tarihten bu yana varlığını sürdürmektedir.

Azerbaycan bağımsız bir ülke olarak kendini kabul ettirinceye kadar zorlu süreçlerden geçmiştir. Bölge, Rusların burayı kontrol altında tutabilmek için iskân politikaları neticesinde farklı ulusların yaşadığı bir yer haline gelmiştir. Bu uluslardan Ermeniler ile ilerde Azerbaycan Türkleri arasında yaşanacak sorunların tohumları Rusların iskân politikaları neticesinde atılmıştır. 20. yüzyılın sonlarında yaşanan gelişmeler, bilhassa Varşova Paktı'nın ilgası, Soğuk Savaş'ın bitmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, siyasi arenada önemli bir değişime, yenilenmeye, bağımsız devletlerin uluslararası ilişkiler sistemine dahil olması ve çıkarlarını beyan eden bir dış politika uygulanmasına, dünyada yeni bir devletlerarası ilişkiler düzeninin oluşturmasına neden olmuştur. Bu bir yandan uluslararası arenada siyasi gerilimlerin azaltılmasını ve küresel çatışmanın ortadan kaldırılmasını; diğer yandan stratejik, siyasi, ekonomik ve askeri öneme sahip bir dizi yerel merkezin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin stratejik açıdan önemli bir bölgede bağımsızlığını ilan etmesi, yeni bir dış politikanın formüle edilmesini ve uygulanmasını önemli hale getirmiştir. Kısa sürede birçok ülke tarafından resmen tanınan Azerbaycan Cumhuriyeti, 2 Mart 1992 tarihinde Birleşmiş Milletler'e üye olmuştur.

Azerbaycan toprak bütünlüğü Birleşmiş Milletler tarafından tanınmış olmasına karşın Ermenilerin bölgedeki hak iddiaları tükenmemiştir. Rusların desteği ile Ermeniler Karabağ'da yönetime el koymuş, 1992'de ise Şuşa ve Hocalı'yı ele geçirmiş, ayrıca Hıcalı'da yüzyılın en kanlı emellerinden olan soykırım cinayetini işlemişlerdir. İlerleyen tarihlerde sırasıyla Laçın, Hocavend, Kelbecer ve Ağdere'yi de alan Ermeniler, 1993'te Ağdam'a girmiş. Ağdam'ı, Cebrayıl, Fuzuli, Gubadlı ve Zengilan şehirlerini işgal etmişlerdir. 1993 yılında BM Güvenlik Konseyi, Ermenistan-Azerbaycan ihtilafına ilişkin 822, 853, 874 ve 884 sayılı dört karar kabul etmiştir. Bu kararlar doğrultusunda derhal ateşkesin sağlanması, çatışmaların durdurulması ve işgalci güçlerin çekilmesine kararı verilmiştir. Buna rağmen Ermeniler bölgedeki varlığına son vermemiş ve saldırılara devam etmişlerdir. Barış antlaşması ise 1994 yılında Bişkek'te imzalanabilmiştir. Fakat ateşkes sürecinde Ermenistan sürekli ihlal yaparak güç gösterisinde bulunurken, kalıcı bir barış anlaşmasının imzalanmasına da yakın durmamıştır. Son olarak 2020 yılının 27 Eylül tarihinde başlayan operasyonlar sonucunda Azerbaycan 9 Kasım 2020'de Ermeni güçlerini Karabağ'dan çıkartmayı

başarmıştır. Böylece yaklaşık 30 yıldır süren işgal sona ermiş ve Karabağ tekrar Azerbaycan kontrolüne girmiştir.

Ülke bütünlüğü ve sınırların belirlenmesi konusunda yaşanan bir başka konu da Hazar Denizi'nin hukukî statüsünün belirlenmesi olmuştur. Uzun süren müzakereler sonrası nihai statüsün belirlenmesi Azerbaycan, Hazar Denizi'ndeki doğal kaynaklardan yararlanabilmesi önündeki engelleri kaldırırken, havza ülkeleri arasında ortak çıkarların sağlanması bakımından da verimli bir süreç olmuştur. Rusya Federasyonu ve Azerbaycan arasında ciddi bir sınır sorunu olmamasıyla birlikte, tarım ve hayvancılık ihtiyaçlarından ileri gelen ve sonradan bir uyuşmazlık konusu haline gelen Harakoba ve Uryanoba köyleri 2010 yılında Azerbaycan toprağı olarak kabul edilmiştir. Ancak Azerbaycan hükümeti köylülere, isterlirse Rusya Federasyonu vatandaşı olarak kalabilme hakkı da tanımıştır.

Azerbaycan'ın toprak ve sınır sorunu yaşadığı bir diğer komşusu da Gürcistan olmuştur. Gürcistan ile Keşikçidağ sorunu zaman zaman diplomatik gerilimlere neden olsa da ciddi boyutlara ulaşmamıştır. Azerbaycan-Gürcistan sınırındaki kilise ve mağaralara girişler konusundaki sınırlamalar 4 Mayıs 2019'dan itibaren kaldırılrsa da Gürcistan tarafı itirazlara devam etmiştir. Bu manastır kompleksi Gürcistan için büyük tarihi öneme sahiptir. Bunun başlıca iki temel sebebi vardır: Bunlardan ilki dini, tarihi ve arkeolojik açıdan manastırın taşıdığı önemdir. İkincisi ise buradaki manastırın Avrupa'da parçalanma veya bozulma riskiyle karşı karşıya kalan bir anıt olarak ilan edilmesidir. Azerbaycan'da ise bu manastır, Güney Kafkasya'daki Kafkas Albaniyası'nın manevi mirası olarak kabul edildiği için önem arz etmektedir. Gürcistan ile yaşanan ihtilaflar da Keşikçidağ arazisi istisna olmakla birlikte büyük çoğunlukla ortadan kaldırılmıştır.

Çalışmada varılan sonuçlara göre Azerbaycan ve çevresinde tarih boyunca yaşanmış olan toprak sorunları, günümüzde artık aşılacak üzeredir. Her ne kadar Ermeniler ile yaşanan sorunların tam olarak çözümlendiği söylenemese de Azerbaycan topraklarının işgalden kurtulması ve uluslararası güçlerin de bu konuda mevcut durumu korumaya istekli olması sorunların zamanla giderilebileceğine dair umutları artırmaktadır. Bu kapsamda ileride yapılacak olan araştırmaların 2020 operasyonlardan sonraki sürece odaklanması bu durumu daha da netleştirebilecektir.

Türkiye'nin barış sürecine katılımı bölgede kalıcı barış için çok önemlidir ve Rusya'nın da dahil olduğu Üçlü Bildiri'de öngörülen hususlar gerçekleşirse, bu bildiri düşmanlıkları sona erdiren önemli bir belge olma niteliğini doğrulayacaktır. Kalıcı barışın sağlanması için hem Ermenistan hem de Azerbaycan'ın iyi niyet göstermesi elzemdir. Sürdürülebilir barışa ulaşmak için ulusal sınırların belirlenmesi esastır. Halen bazı köylerin hangi ülke sınırları içinde kaldığına dair birtakım anlaşmazlıklar devam etmektedir. Sınırların nihai olarak tanınması, belirlenmesi ve işaretlenmesi gerek iki ülke arasında, gerekse de bölgede kalıcı bir barışın tesisi edilmesinde önemli rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abbasov Shahin, “Azerbaycan: Dağlık Referandum Olmasa Da Karabağ’a Giden Yol,” *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/azerbaijan-a-road-if-not-a-referendum-for-nagorno-karabakh>,17.08.2005, (Erişim tarihi: 20.08.2021).
- Abilov Shamkhal, Isayev Ismayil, “Azerbaijan-Russian Relations: Azerbaijan’s Pursuit of Successful Balanced Foreign Policy,” *Journal of Central Asian & Caucasian Studies* 9/19. 2015, (pp. 113-143).
- Akiner Shirin. *The Caspian: Politics, Energy and Security* (Routledge, 2004).
- Aleskerli Alesker, “Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası,” erişim 06 Şubat 2022, <https://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm>, (Erişim tarihi: 22.10.2021).
- Aleskerov Alesker, “Azerbaycan Anayasasındaki Devlet Sistemi ve Temel Öğeleri,” (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2000.
- Alizada Nazrin, “Azerbaycan-Gürcistan Arasında Paylaşılamayan Sınır Bölgesi: Davit Gareca Manastırı,” son güncelleme 27 Mayıs 2019, <https://www.ankasam.org/azerbaycan-gurcistan-arasinda-paylasilamayan-sinir-bolgesi-davit-gareca-manastiri/>, (Erişim tarihi:22.02.2022).
- Aslanlı Araz, “Azerbaijan-Russia Relations: Is The Foreign Policy Strategy Of Azerbaijan Changing?,” *Turkish Policy Quarterly*, 9 (3). 2009, (pp.137-145).
- Aslanlı Araz, “Denge Politikasının Doğal Sonucu: Aliyev’in Moskova Ziyareti,” *Stratejik Analiz* 2/23, 2002, (ss. 47-54).
- Aslanlı Araz, “Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri,” *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 1/1, 2012, (ss. 175-196).
- Atamuratova Aiman, “Azerbaycan-Ermenistan İhtilafının Orta Asya Güvenliği Kapsamında İncelenmesi,” *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi* 2/2, 2021, (ss. 48-67).
- Aydin Mustafa, “Foucault’s Pendulum: Turkey in Central Asia and the Caucasus,” *Turkish Studies* 5/2. 2004, (pp. 1-22).
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınır Teşkilatı Resmi İnternet Sayfası, <https://dsx.gov.az/xeber/592>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınır Teşkilatı. Resmi İnternet Sayfası, https://dsx.gov.az/1918-1920_ci_iller, (Erişim tarihi: 14.01.2022).

- Azərbaycan Cumhuriyyəti Kanunları, 9 Aralık 1991 tarixli 13 Sayılı Azərbaycan Cumhuriyyəti Kanunu, (Erişim tarixi:<https://e-qanun.az/framework/39642>, (Erişim tarixi: 14.01.2022).
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Ermənistan Respublikasının Baş Nazirinin və Rusiya Federasiyası Prezidentinin Bəyanatı, <https://president.az/az/articles/view/45923>, (Erişim tarixi: 10.11.2021).
- Azərbaycan Respublikasının Lənkəran, Astara, Masallı, Lerik, Yardımlı, Cəlilabad və Biləsuvar rayonlarında yaranmış vəziyyət haqqında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Qərarı, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri Heydər Əliyev, Bakı şəhəri, 17 avqust 1993-cü il. № 672.
- Azərbaycan-BM, <https://lib.aliyevheritage.org/tk/9646663.html>, (Erişim tarixi: 14.01.2022).
- Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra ölkənin sərhəd mühafizə sisteminin yaradılması və inkişafı (yanvar 1992–yanvar 2012-ci illər), <https://dsx.gov.az/history/1992-ci-ildən-sonra>, (Erişim tarixi: 14.01.2022).
- Azərbaycanın dövlət sərhəd mühafizə sistemi sovet hakimiyyəti illərində (aprel 1920 - dekabr 1991-ci il), <https://dsx.gov.az/history/sovet-hakimiyyeti-illərində>, (Erişim tarixi: 14.01.2022).
- Azərbaycanlı jurnalistlər və bir nəfər icra nümayəndəsi mina partlaması nəticəsində həlak olub», “Əl Cəzirə”, 04.06.2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/4/azerbaijani-journalists-official-killed-in-kalbajar-blast>, (Erişim tarixi: 26.05.2022).
- Babayev Rahim, Azərbaycan`da Türkiyə və Rusiya Algısı; Azərbaycan`ın Türkiyə və Rusiya ilə İlişikləri (Sakarya Üniversitesi Sosial Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksək Lisans Tezi), Sakarya 2019.
- Bakhshaliyev Afgan, “1990 sonrası Rusiya-Azərbaycan İlişikləri,” (Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksək Lisans Tezi), Karabük 2021.
- Balayev Aydın, “Azərbaycan Demokratik Respublikası (1918-1920),” *Azərbaycan tarixi (ən qədim dövrlərdən XX əsrin əvvəllərinə qədər*, “Elm”, Bakı 1993.
- Baxşəliyev Rəşad, “SSRİ yaradılarda Güney Qafqazda sərhədlər necə dəyişdirilib - tarixi araşdırma”, <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/tarixin-aci-gercekliyi-1643747801> (Erişim tarixi: 22.12.2022).
- BBC, Dağlık Karabağ: Azərbaycan ilə Ermənistan arasındakı çatışmalarda ‘5 binden fazla asker öldü’ 17.12.2022 tarixində <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55164241> adresindən erişilmiştir.
- BBC, David Qareci kompleksi gürcü keşişlərin istifadəsinə açılır? <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-49988394>, (Erişim tarixi: 14.01.2022).
- Cafersoy Nazim, *Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye; Azerbaycan-Rusya İlişkileri*, Avrasya Bir Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

- Cavadov Nurlan, “Azerbaycan ve Birleşmiş Milletler,” (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.
- Coffman Stuart, *Modern Hate: The Symbolic Policy of Ethnic War*, United States: Cornell University Press, 2001.
- Dadaşova Ramile, “Cənub Qafqazda olan münaqişələrin səbəb və nəticələri”: *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 4/2: Aralık 2020 (ss.115-155).
- Dağ Burak, “Azərbaycan mina xəritələri qarşılığında 15 erməni məhbusu sərbəst buraxdı”, *Anadolu Agentliyi*, 13.06.2021, www.aa.com.tr/en/world/azerbaijan-releases-15-armenian-detainees-in-exchange-for-maps-of-mines/2271849, (Erişim tarihi: 26.05.2022).
- Ekşi Muharrem, “Söylemler Savaşı: Kamu Diplomasisi Çerçevesinde Karabağ Savaşı”, *İçinde: 2020 Karabağ Savaşı. İlham Aliyev: Karabağ Azərbaycan'dır!*, (Ed. Ali Samir Merdan), Nobel Yayınları, Ankara 2020 (ss. 155-168).
- Ghafouri Mahmoud, “The Caspian Sea: Rivalry and Cooperation,” *Middle East Policy* 15/2(2008), (pp. 81-96).
- Gönenç Levent, “Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 47/14, 1998, (ss. 185-220).
- Gürbüz Vedat, “Karabağ Sorunu ve Azerbaycan Politikaları 1988-1994,” *Ermeni Araştırmaları*, 10.2003, (ss.117-129).
- Hacıyev İsmayıl, “Naxçıvanın muxtariyyat statusu”, *Naxçıvan qədimdən günümüzdə qədər (Naxçıvan Muxtar Respublikasının 90 illiyinə həsr olunmuş məqalələr topluluğu)*, Azərbaycan Tarix Qurumu, Sədərək Xeyriyyə Cəmiyyəti, Bakı, 2014, (ss. 18-22).
- Heredotos, *Tarih*, (Çeviren: Müntekim Ökmen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- <https://dsx.gov.az/history/1918-1920-ci-iller?type=1918-1920-ci-iller&page=2>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).
- Hürriyet Gazetesi*, 5 Ülke Hazar’ı Paylaştı. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/5-ulke-hazari-paylasti-40926515>, 12.08.2018, (Erişim tarihi: 14.12.2021).
- İbrahimov Mirza, *44 Günlük Qarabağ müharibəsi: mülahizə və nəticələr*, Air Center, Bakı 2021.
- İsgəndərov Anar, *1918-ci il mart qırğınının tarixşünaslığı*, “Mütərcim”, Bakı 1997.
- İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi’ni Paylaşım Sorunu”, *Sosyo Ekonomi*, Özel Sayı: 6(12), 2010, (ss. 63-92).
- İsmayılov Eldar, *Azərbaycan tarixi*, “Təhsli”, Bakı 1995.

- İsmayılov Mahmud, "Azərbaycan XIX-XX əsrin əvvəllərində," *Azərbaycan tarixi (ən qədim dövrlərdən XX əsrin əvvəllərinə qədər)*, "Elm", Bakı 1993.
- İsmayılov Meşdi, *Türkiye ve Rusya Ekseninde Avrasyacılık (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Bursa 2011.
- Kahraman Firdes Şeyda, Merdan Ali Samir. "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", *Kafkas University. Faculty of Economics and Administrative Sciences. Journal* 11.21. 2020, (ss.427-461).
- Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi (Son Hunlar, Hazarlar, Ermeniler, Terekemeler)*, (Çeviren: Yusuf Gedikli, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.
- Kalkan Duhan, "Güney Kafkasya Bölgesi'ndeki Etnik Çatışma Alanları," (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.
- Karbuş Sohbet, "The Legal Status Of The Caspian Sea: Implications on Caspian Resources Development and Transport," *Energy Policy Turkey* 2. 2016, (ss. 62-69).
- Kepbanov Yolbars A., "The New Legal Status of The Caspian Sea is The Basis of Regional Co-Operation and Stability," *Journal of International Affairs* 2/4, 1997 (sayfa numaralandırılması yok).
- Kuliyev Hasan, "Rusya'nın Azerbaycan Stratejisi", (Çeviren: Nazim Cafersoy), *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 4, Kış 1996, (ss. 191-206).
- Kumuk Cem, *Kafkasya Aydınlik Günlerini Arıyor: Neredesin Prometheus*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- Mehdiyev Müşviq, "Azərbaycan Qarabağ bölgəsindəki 92 min erməni minasının xəritələrini alır", *Caspian News*, 05.07.2021, Erişim adresi: caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-receives-maps-of-92000-armenian-mines-in-karabakh-region-2021-7-5-0/, (Erişim tarihi: 26.05.2022).
- Mehmetzade Mirza Bala, *Milli Azərbaycan Hareketi*, Azərbaycan Kültür Derneği, Ankara 1991.
- Mert Okan, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Meydan TV. "Keshikchi Dağı"nda Bir Olay Var. *Meydan TV* (16 Eylül 2019).
- Nerimanoğlu Kâmil Veli, Asker Ali, "Milli Kimlik İnşasında Dil Unsuru ve Dil Politikası," *Azerbaycan Düşünce Tarihi: Evreler, Olaylar ve Şahsiyetler (19. Yüzyılın Ortaları-20. Yüzyılın Başları)*, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara 2021, (ss. 161-186).
- Nesibli Nesib, "Azerbaycan ve Moskova-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması," *Stratejik Analiz*, 1/4. 2000, (ss. 61-72).
- Nəsibli Nəsib, *Azərbaycanın geopolitikası və neft*, Azərbaycan Araşdırmaları Vəqfi, Xəzər Universiteti, Bakı 2010.

- Nuriyeva İradə, *Azərbaycan tarixi (ən qədim zamanlardan–XXI əsrin əvvəllərinədək)*, “Mütərcim”, Bakı 2015.
- Oğan Sinan, Kanbolat Hasan, “Kafkasya Terazisinde Yeni Dengeler: Putin’in Azərbaycan Ziyareti”, *Stratejik Analiz* 2/2, 2001 (ss.34-41).
- Özcan Arif Behiç, “Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD’nin Güvenlik Stratejileri,” *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 22, 2011, (ss. 445-465).
- Paksadze Maia, “Sovyet Sonrası Gürcistan-Azerbaycan İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Kurarak Bağımsız Olmak,” (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2020.
- Paşayeva Mehebbet, “Albaniya Tarihi ve Eski Türk Gelenekleri”, *Milli Folklor* 131, (ss. 151-163).
- Polat Doğan Şafak, “Kafkasya’da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri,” *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2, 2019, (ss. 251-255).
- Prezident İlham Əliyevə CNN Türk telekanalına müsahibə verdi», APA Xəbər Agentliyi, 14.08.2021, apa.az/en/xeber/official-news/presidentilham-aliyev-was-interviewed-by-cnn-turk-tv-channel-full-text-355814, (Erişim tarihi: 26.05.2022).
- Qasımlı Musa, *Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995-ci illər)*, “Gənclik”, Bakı 1996.
- Recebov Ziya, “Karabağ Sorunu,” *Azərbaycan TKD*, Ocak-Şubat. 2001, (ss. 41-45).
- Rehimov Ruslan, Azerbaycan’ın zafer kazandığı 2. Karabağ Savaşı’nın üzerinden 2 yıl geçti, Anadolu Ajansı 27.09.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-zafer-kazandigi-2-karabag-savasinin-uzerinden-2-yil-gecti/2695589> (Erişim tarihi: 22.12.2022).
- Resulzade Mehmet Emin, “Azerbaycan’ın Teşekküründe Müsavat,” *Açık Söz Gazetesi*, 12.8.1918.
- Resulzade Mehmet Emin, *Kafkasya Türkleri*, (Hazırlayan: İrfan Murat Yıldırım ve Salahattin Çağın), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993.
- Sanei Faraz, “The Caspian Sea Legal Regime, Pipeline Diplomacy, and The Prospects for Iran’s İsolation From The Oil and Gas Frenzy: Reconciling Tehran’s Legal Options with its Geopolitical Realities,” *Vanderbilt Journal Transnational Law* 34. 2001, (pp. 681-846).
- Semercioğlu Harun, “The New Balance of Power in the Southern Caucasus in the Context of the Nagorno Karabakh Conflict in 2020,” *R&S -Research Studies Anatolia Journal* 4/1. 2021, (pp.49 - 60).
- Shafiyev Farid Rauf, “The Legal Regime of The Caspian Sea: Views of The Littoral States,” *The Jamestown Foundadion: Prism* 7/6(2001),s.2.

- <https://jamestown.org/program/the-legal-regime-of-the-caspian-sea-views-of-the-littoral-states/>, (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- Şərifli Məmmədli, *IX əsrin ikinci yarısı – XI əsrlərdə Azərbaycan feodal dövlətləri*, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutu, Bakı 2013.
- Şihaliyev Emin, “Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azərbaycan Çatışması,” *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1, 2012, (139-160).
- Şiriyev Zaur, Azərbaycan’ın Askeri Doktrini ve Dış Politika Yansımaları. *OAKA*, Cilt:5, Sayı: 9, 2010, (132-147).
- T.C. Ticaret Bakanlığı, *Azərbaycan Ülke Profili*, 2022.
- Tchilingirian Hrach, “Karabağ: Geçiş ve Elit,” *Merkez Asya Araştırması* 18/4, 1999, (ss.441-445).
- Terzioğlu Süleyman Sırrı, “Hazar’ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri,” *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 5(2008), (ss. 26-47).
- Turgunov Erkinbek, “Zengezur Koridorunun Azərbaycan ve Bölge için Önemi”, <https://www.eurasian-research.org/publication/zengezur-koridorunun-azerbaycan-ve-bolge-icin-onemi/?lang=tr>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).
- Vinogradov Sergei, Patricia Wouters, “The Caspian Sea: Quest for a New Legal Regime,” *Leiden Journal International Law* 9. 1996, (pp. 87-98), p. 95. Yusin Lee, “Toward A New International Regime For The Caspian Sea,” *Problems of Post-Communism* 52/3. 2005, (pp. 37-48).
- Volker Adam, “Az újkori azerbajdzsán-török identitás kezdetei” “*Világtörténet* (2014) 3 (pp.409–431).
- Walker Christopher, *Armenia ve Karabağ: The Struggle for Unity* Minortiy Rights Group, London, 1991.
- Xaçmaz rayonunun Xaraxoba kəndinin Palıdlı kəndi adlandırılması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 10.11.2013, <https://president.az/az/articles/view/10460>, (Erişim tarihi: 14.01.2022).
- Yegupets Andrey, “Evgeny Kozichev, Mikhail Malaev, Evgeny Fedunenko,” Non-Equilateral Triangle, son güncelleme 3 Ekim 2020, <https://www.kommersant.ru/doc/4518525>, (Erişim Tarihi: 28.09.2022).
- Yeni Azərbaycan Partiyası, “BMT’nin Baş Katibi Xəzərin statusu haqqında konvensiyani tarixi sənəd adlandırıb,” <http://yap.org.az/az/view/news/28833/bmt-nin-bash-katibi-xezerin-statusu-haqqinda-konvensiyani-tarixi-sened-adlandirib>, (Erişim tarihi: 18.01.2018).
- Zeinolabedin Y., Yahyapoor S., Shirzad Z., “The Geopolitics of Energy in The Caspian Basin,” *International Journal Environmental Research* 5/2, 2011, (ss. 501-508).
- Zülfüqarlı Məhərrəm, *Azərbaycan tarixinə yeni bir baxış*, “Təhsil”, Bakı 2007.

Слободян Елена, Почему Каспийское море нельзя назвать ни морем, ни озером?,
https://aif.ru/politics/world/pochemu_kaspiyskoe_more_nelzya_nazvat_ni_morem_ni_ozerom, 13.08.2018 (Erişim tarihi: 26.08.2022).

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kafkas Albanyası	20
Şekil 2: Karabağ Haritası	41
Şekil 3: Savaşta Kullanılan SİHA'lerden	42
Şekil 4: Hazar'ın Paylaşımı	52

ÖZGEÇMİŞ

Kutay SEFERCİK, ilköğretim ve lise eğitimini Safranbolu’da tamamladı. 2013-2017 yılları arasında Trabzon Avrasya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 2019 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bölge Çalışmaları Ana Bilim Dalı bünyesinde yüksek lisans eğitimine başlamış olup halen devam etmektedir.